

László Göncz*

Šolstvo na območju Prekmurja v prvi polovici 20. stoletja

Schooling in Prekmurje During the First Half of the 20th Century

Izvleček

V članku so predstavljene značilnosti izobraževanja v različnih sistemih v prvi polovici 20. stoletja na območju današnjega Prekmurja. Študija je nastala na osnovi slovenskih in madžarskih (lokalnih, regionalnih in državnih) arhivskih, časopisnih in drugih virov ter sicer skromne strokovne literature.

Osnovna ugotovitev glede vloge in organiziranosti šolstva, ki z manjšimi odstopanji oz. razlikami velja za sleherno oblast, ki se je uveljavila v Prekmurju od konca 19. stoletja do sredine 20. stoletja, je, da so nosilci izvršne veje oblasti učne načrte in organiziranost izobraževalnega procesa praviloma prilagodili oblikovanju narodne identitete po pričakovanjih aktualnega državotvornega naroda. Težnje manjšinskih narodnih skupnosti glede lastnega obstoja in oblikovanja svoje narodne identitete ter prizadevanja za razvoj maternega jezika so bile v večini primerov – tako ali drugače – zanemarjene ali celo prepovedane. To je veljalo tako takrat, ko so bili manjšina Slovenci, kot takrat, ko so to postali Madžari. Razen redkih izjem, manjšinski narodnostni interesi niso bili upoštevani, javno pa se je venomer prikazovalo in poudarjalo nasprotno. Iz tega sledi, da odrasčajoči prekmurški mladini, ne glede na narodnost, v prvi polovici 20. stoletja ni bilo lahko slediti dogodkom, njihovo izobraževanje in sociali-

Abstract

The article presents the characteristics of education in various systems in the area of present-day Prekmurje in the first half of the 20th century. The study is based on Slovenian and Hungarian archival, newspaper and other sources (local, regional and national), as well as the limited amount of specialist literature available.

The fundamental observation regarding the role and organization of schooling is that, with minor variations or differences, under every government that established itself in Prekmurje from the end of the 19th century to the mid-20th, the holders of the executive branch of government generally adapted the curricula and the organization of the educational process to foster a national identity according to the expectations of the state-forming nation then in power. The aspirations of minority ethnic communities to exist and develop their own national identity, as well as their efforts to promote their mother tongue, were in most cases – one way or another – neglected or even banned. This was true both when Slovenians were a minority and when Hungarians became one. With few exceptions, minority national interests were not considered, while the opposing interests were consistently demonstrated and emphasized publicly. This suggests that it was not easy for the youth of

* Dr. László Göncz, zgodovinar, raziskovalec manjšinskega (narodnostnega) vprašanja, e-pošta: goncz.laszlo1960@gmail.com

zacija pa sta bili zaradi večkratnih družbenih sprememb ter spremembe državne pripadnosti vse prej kot lahki.

Prekmurje, regardless of their nationality, to follow the developments in the first half of the 20th century, and that their education and socialization were anything but easy due to the multiple social transformation and changes in state affiliation that they lived through.

Ključne besede: manjšinsko šolstvo, prekmursko slovensko narečje, državni jezik, narodna identiteta, učni jezik, šolska oblast

Keywords: minority education, Prekmurje Slovenian dialect, state language, national identity, language of instruction, school authority

Uvod

V prvi polovici 20. stoletja je območje današnjega Prekmurja pripadalo vsaj petim državnim tvorbam: do konca oktobra 1918 Avstro-Ogrski, nato do avgusta 1919 madžarski državi (v okviru tega do 21. marca 1919 Károlyijeve ljudski republiki,¹ po tistem pa Madžarski sovjetski republiki), po jugoslovanski zasedbi 12. avgusta 1919 Kraljevini SHS (po letu 1929 imenovani Kraljevina Jugoslavija), v času druge svetovne vojne, po madžarski zasedbi 16. aprila 1941 do začetka aprila 1945 spet Madžarski (od aprila 1944 do konca vojne je bila Madžarska sicer pod nemško okupacijo), od pomladi 1945 pa spet južnoslovanski državi, tedaj imenovani Federativna ljudska republika Jugoslavija. Pri naštevanju državnih formacij, ki so integrirale Prekmurje, pa nismo omenili statusno vprašljive *državne* tvorbe devetih mesecev t. i. prevratnega obdobja (od konca oktobra 1918 do sredine avgusta 1919), med drugim Tkalčeve Murske republike.²

V obravnavanem obdobju je bila namera sleherne oblasti glede organiziranja in izvajanja osnovnošolskega izobraževanja na območju današnjega Prekmurja skorajda identična. Vsakokratna oblast je učne načrte ter organiziranost izobraževalnega procesa praviloma prilagodila oblikovanju narodne identitete po pričakovanih aktualnega državotvornega naroda, pri čemer so narodno identiteto marsikdaj kar poistovetili z državno oz. državljansko identiteto (pripadnostjo). Težnja manjšinskih narodnih skupnosti glede oblikovanja lastne narodne identitete ter njihovo prizadevanje za razvoj lastnega maternega jezika sta bili zanemarjeni ali prepovedani, pa naj so bili manjšina Slovenci ali Madžari. Razen redkih izjem manjšinski narodnostni interesi niso bili upoštevani, čeprav

¹ Po Mihályju Károlyiju, predsedniku takratne madžarske vlade.

² Miroslav Kokolj, *Prekmurski Slovenci 1919–1941*, Murska Sobota: Pomurska založba, 1984, str. 11–16; László Göncz, *A muravidéki magyarság 1918–1941*, Lendava: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet (Zavod za kulturo madžarske narodnosti), 2001, str. 8–18.

se je javno prikazovalo in poudarjalo nasprotno. Takšno je bilo stanje v obdobju madžarske oblasti pred prvo svetovno vojno in v času druge svetovne vojne (ko je bilo Prekmurje med letoma 1941 in 1945 spet priključeno Madžarski) ter v jugoslovanskem obdobju med obema vojnama in po letu 1945.

Druga pomembna značilnost, ki sicer velja za večino držav in pokrajin srednje Evrope, se nanaša na vsebinsko zasnovo učne snovi nekaterih predmetov po družbenih spremembah, vključno s spremembo državne pripadnosti. Po priključitvi Prekmurja h Kraljevini SHS leta 1919 se je korenito spremenila učna snov nekaterih predmetov (zemljepis, zgodovina, literarna zgodovina itd.). Po začetnih dilemah, ko se je praviloma improviziralo, sta v ospredje prišla zgodovina in zemljepis slovenskega naroda ter drugih južnoslovanskih narodov. Nova snov na začetku ni bila tuja zgolj pripadnikom madžarske manjšine, temveč do precejšnje mere tudi prekmurkim Slovencem. Učenci, ki so obiskovali osnovno šolo v obdobju med vojnama, so imeli – ne glede na narodno pripadnost niti ne zgolj zaradi jezikovnih pomanjkljivosti, ker se je uporabljala knjižna slovenščina – precejšnje težave zaradi spremenjene vsebine učne snovi, povezane z narodno in državno pripadnostjo. V šoli pridobljene informacije so bile v marsičem v nasprotju z vsebinami in vrednotami, ki so jih spoznali v družini ali v okviru socializacije v ožji okolici. Podobno se je dogajalo pod madžarsko oblastjo pred letom 1919, ko so se pri nekaterih učnih predmetih – poleg poučevanja splošnih svetovnih in evropskih zgodovinskih, literarnih in kulturnih vrednot – prvenstveno poudarjale zgodovina, književnost ter kulturne vrednote zgolj madžarskega naroda. V zanemarljivem obsegu so bile omenjene večje narodne manjšine, ki so skorajda tisočletje sobivale z Madžari v skupni državi. Slovence, ki so s približno 70.000 prebivalci sodili med maloštevilne manjšinske skupnosti, so kvečjemu le omenili. Nič bolje ni bilo leta 1941, ko je spet sledila korenita sprememba učne snovi, ki je v precejšnji meri ugodila pričakovanjem madžarske revizionistične politike. Nekaj let pozneje, po letu 1945, se je znova vse obrnilo za 180 stopinj, vendar tokrat tudi z ideološkega vidika. Socialistični šolski model je bil bistveno drugačen, kot so bile prakse v prejšnjih sistemih, z vidika madžarske narodne manjšine še dodatno zahteven in zapleten, kar je leta 1959 pripeljalo do uvedbe dvojezičnega šolskega modela. Lahko ugotovimo, da odraščajoči prekmurški mladini v prvi polovici 20. stoletja ni bilo lahko slediti dogodkom, njihovo izobraževanje in socializacija sta bili zaradi večkratnih korenitih družbenih sprememb (vključno s spremembami državne pripadnosti) vse prej kot lahki.³

V tem članku na osnovi strokovne literature, arhivskih virov in časopisnih člankov (ki so v nekaterih primerih skorajda edini vir obravnavane vsebine) predstavimo nekatere vidike in značilnosti izobraževanja na območju današnje-

3 László Göncz, Načrti avtonomne in upravne organiziranosti Slovenske krajine v obdobju Károlyijeve ljudske republike (od novembra 1918 do marca 1919), *Studia Historica Slovenica*, 21, 2021, št. 3, str. 728–735; László Göncz, Oktatás a Muravidéken – Ahogy egykori tanulók és tanítók megélték, *Vasi Szemle*, LXV (65), 2011, št. 1, str. 41–58.

ga Prekmurja v prvi polovici 20. stoletja s poudarkom na obdobjih pred letom 1919, med vojnoma in v času druge svetovne vojne, organiziranost osnovnega šolstva po letu 1945 pa presega okvire te študije. Pri argumentih in sklicevanjih smo bili pozorni na specifičnost pokrajine ob Muri, zato smo vsebino članka pripravili na osnovi slovenskih in madžarskih ter lokalnih in regionalnih (delno tudi državnih) arhivskih, časopisnih in drugih virov. Kljub temu je članek zgolj začetek morebitnega nadaljnega obsežnejšega proučevanja izobraževalnih procesov na območju Prekmurja od znamenitega šolskega zakona madžarskega ministra Józsefa Eötvösa iz leta 1868 do različnih izobraževalnih modelov, ki so bili uvedeni do konca 20. stoletja.

Državne šole ob koncu Avstro-Ogrske in slabitev narodne identitete prekmurskih Slovencev

Leta 1868, manj kot leto dni po nastanku avstrijsko-madžarske dualistične državne tvorbe (1867), je bil sprejet Zakon o šolstvu, ki je na območjih, kjer so na ozemlju tedanje Ogrske živele avtohtone narodne skupnosti, zagotavljal možnost izobraževanja v maternem jeziku. Za šestrazredne državne osnovne šole je 58. paragraf (člen) zakona določil, naj se vsak otrok izobrazí v lastnem maternem jeziku, pri čemer učenje madžarskega jezika v narodnostnih ustanovah ni bilo predpisano. Madžarski jezik kot predmet je bil predpisan zgolj za t. i. višje narodnostne državne osnovne šole (ki so jih morali ustanoviti v naseljih z več kot pet tisoč prebivalci) in za meščanske šole. Za osnovne šole, ki so delovale v okviru verskih ustanov, zakon ni določil predmetnika niti jezika izobraževanja, saj je bilo to v pristojnosti ustanoviteljice, torej verske ustanove.⁴ Dobro desetletje pozneje, leta 1879, je prišlo do bistvene spremembe. Sprejeto je bilo dopolnilo k omenjenemu zakonu, s katerim so kot obvezni pogoj za zasedbo učiteljskega mesta v vseh narodnostnih osnovnih šolah določili poznavanje madžarskega jezika, zato so vsem učiteljiščem predpisali izobraževanje, ki bo zagotovilo izvedbo omenjene določbe. Poleg tega so tudi uzakonili, da se v vseh javnih osnovnih šolah, vključno z narodnostnimi, obvezno uvaja madžarščina kot predmet. Izvedbo slednje določbe so sicer uredili tako, da se je madžarski jezik kot obvezni predmet uvažal postopno, in sicer je bilo uvajanje pogojeno s kompetentnim učiteljskim kadrom. Če je šola že v prvem šolskem letu po sprejetju dopolnitve zakona razpolagala z učiteljem, ki je obvladal madžarski jezik in bil usposobljen za njegovo poučevanje, je morala že takrat zadostiti zakonski določbi. Če pogoj ni bil izpolnjen, pa se je izvedba zakonske določbe lahko prenesla v naslednje leto oz. eno od naslednjih let, dokler jim ni uspelo zagotoviti primerne pedagoškega kadra. Vendar se postopno uvajanje madžarskega jezika ni zavleklo, saj so učiteljišča v

4 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában – Zakon št. XXXVIII o osnovnošolskem izobraževanju. Vir: 1868. évi XXXVIII. törvénycikk - Ezer év törvényei.

naslednjih nekaj letih izobrazila primerne učitelje, kar je bil tudi namen novele zakona.⁵ V Zalski županiji so po mnenju nekaterih do konca 19. stoletja vsi učitelji slovenskega rodu obvladali madžarski jezik. Kljub temu so dobro desetletje pred koncem 19. stoletja v lokalnem časopisu, ki je izhajal v madžarskem jeziku, opozarjali na *težave*, da dijaki dolnjelendavske meščanske šole, ki so prihajali iz slovensko govorečih naselij, niso obvladali madžarskega jezika. Pozivali so k spremembi stanja, v zvezi s tem so v članku lokalnega časopisa 27. januarja 1889 med drugim zapisali: »V novejšem času so sicer bili uvedeni ukrepi glede širitve madžarskega jezika, kajti v večino slovenskih naselij, kjer so zaposleni učitelji brez znanja madžarščine, so k njim nastavili tudi mlade madžarske učitelje, zato upamo, da bo ta domoljubni ukrep prej ali slej imel pozitivne posledice.«⁶

Kljub splošnemu družbenemu razvoju na Madžarskem v drugi polovici 19. stoletja so bile na podeželju, predvsem na območju, kjer je živela slovenska skupnost, obstoječe osnovne šole slabo obiskane. V murskosoboškem okraju, kjer so predstavljali večino prebivalstva Slovenci, sredi zadnjega desetletja 19. stoletja osnovne šole ni redno obiskovalo blizu 45 odstotkov šoloobveznih otrok. Med razlogi so pristojne županijske ustanove omenjale nesorazmerno mrežo šolskih ustanov, kar je na Goričkem nedvomno predstavljalo veliko težavo, zato so predstavniki določenih naselij, ki so izpolnjevali večino pogojev, vlagali prošnje za gradnjo oz. ustanovitev občinskih ali državnih osnovnih (ljudskih) šol. Kot drugi pomemben razlog so omenjali pomanjkanje delovne sile na kmetijah v nekaterih predelih Prekmurja, zato so otroci marsikje kljub tedaj že prakticiranemu sankcioniranju izostali iz šole, da so lahko pomagali pri kmečkih opravilih.⁷

Do osemdesetih let 19. stoletja so na osnovi določb zakona iz leta 1868 poučevali v jeziku manjšin, kar je veljalo tudi za Slovence v Železni in Zalski županiji. Na območju današnjega Prekmurja se je pri slovenski narodni skupnosti v stoletjih uveljavilo prekmursko slovensko narečje, ki so ga v okviru šolstva uporabljali tudi v prvih desetletjih Avstro-Ogrske. Pozneje se je tudi zaradi neuspešnih poskusov oblikovanja konsenza s po številu velikimi, tudi milijonskimi narodnimi manjšinam (Romuni, Slovaki, Srbi) madžarska asimilacijska politika stopnjevala, kar je posredno čutiti tudi iz sporočila omenjene spremembe zakona iz leta 1879. Poleg tega je bila v zadnjih desetletjih 19. stoletja prisotna občutna modernizacija družbe, da se je lahko sledilo pospešenemu tehnološkemu razvoju, zaradi česar so bile tudi manjšinske skupnosti prisiljene slediti spremenjenim trendom. To

5 1879. évi XVIII. törvénycikk a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben – Zakon št. XVIII o poučevanju madžarskega jezika v ljudskih izobraževalnih ustanovah. Vir: 1879. évi XVIII. törvénycikk - Ezer év törvényei.

6 Alsó-Lendva, 1889. jan. 27., *Alsó-Lendvai Híradó* [lokalni časopis z dvotedensko, pozneje tedensko objavo] (ur. Kálmán Pataky in Károly Vachott), 1, 27. 1. 1889, št. 3, str. 1.

7 Prošnja občine Gerlinci za postavitev državne ljudske osnovne šole (13. 2. 1897), *Viri za zgodovino Prekmurja 2* (ur. László Mayer in András Molnár), Szombathely–Zalaegerszeg 2008, str. 156–158.

ni bilo mogoče brez poznavanja državnega, v tem primeru madžarskega jezika, kar je bilo čutiti tudi pri slovenski manjšini. S tega vidika je bila uvedba učenja madžarskega jezika v narodnostne šole logična odločitev, saj je madžarščina pomenila podlago uspešnejši integraciji pripadnikov narodnih manjšin v širšo družbo oz. državo (kot velja tudi danes za vse narodne manjšine v širšem srednjeevropskem prostoru). Hkrati pa je preveč intenzivno potencirana širitev madžarskega jezika zavirala razvoj maternega jezika manjšinskih narodnih skupnosti ter njihovo narodnostno identiteto, kar je veljalo tudi za Slovence. Na območju Slovenske krajine, kot so pripadniki same skupnosti velikokrat imenovali območje, kjer je na Ogrskem živela slovenska narodnost, so državni organi in ustanove, ki so delovali v podporo širitve madžarske kulture, ki naj bi postopno obveljala kot temelj celotnega prebivalstva madžarske kraljevine kot enovite nacije, vedno bolj zavzeto pritiskali glede uporabe madžarskega jezika. Med temi organizacijami je bilo vodilno Madžarsko prosvetno-kulturno društvo Slovenske (»Vendske«) krajine, ki je na prelomu 19. v 20. stoletje postalo gonilna sila madžarizacije. Njegovo vodstvo je zahtevalo rabo madžarščine kot učnega jezika (ne zgolj kot predmeta) v vseh izobraževalnih ustanovah, kar se je postopoma tudi uresničilo.⁸ Ta proces je bil skorajda usoden za prekmursko slovensko narečje, ki je v zadnjih desetletjih dualistične države postopno izginilo iz prekmurskih šol. V šolskem letu 1905/1906 je delovalo zgolj še sedem osnovnih šol, kjer je poleg madžarščine v določenem obsegu potekal pouk v prekmurskem slovenskem narečju. Čez tri leta, v šolskem letu 1908/1909, slovenski jezik ni bil več učni jezik v nobeni osnovni šoli na območju današnjega Prekmurja, kjer so večinsko prebivali Slovenci. Neposredno pred prvo svetovno vojno so trem osnovnim šolam sicer formalno omogočili rabo slovenščine oz. prekmurskega slovenskega narečja kot pomožnega jezika, a to ni bistveno vplivalo na razmere, ki so nastale zaradi izključitve maternega jezika iz osnovnošolskega izobraževanja.⁹

Večji pritisk na stopnjevanje uvajanja madžarskega jezika v prekmurske osnovne šole je pri pristojnih madžarskih oz. županijskih šolskih oblasteh spodbudilo več dejavnikov. Med drugim niso bili zadovoljni z integracijo slovenske skupnosti v madžarsko družbo, čeprav se je število tistih Slovencev, ki so na začetku 20. stoletja obvladali madžarščino, povečalo za najvišji odstotek med narodnimi manjšinami, ki so živele v zahodnem delu tedanje Madžarske. V Železni županiji se je npr. število Slovencev, ki so govorili madžarski jezik, v desetih letih do leta 1908 s 15,9 odstotka povečalo na 26 odstotkov. Podrobne informacije o tedanjih prekmurskih in porabskih razmerah na področju šolstva v omenjeni županiji so bile predstavljene v poročilu, ki so ga v povezavi s širitvijo mreže

8 Magyarosítási törekvés a Muravidéken. *Viri za zgodovino Prekmurja 2* (ur. László Mayer in András Molnár), Szombathely–Zalaegerszeg 2008, str. 241–244.

9 László Göncz, Značilnosti oblikovanja narodne identitete prebivalstva na območju Prekmurja od leta 1867 do sredine dvajsetega stoletja, *Raznolikost v raziskovanju etničnosti: izbrani pogledi II* (ur. Mojca Medvešek in Sonja Novak Lukanović), Ljubljana 2020, str. 150–158.

državnih šol v prid krepitve madžarske narodne zavesti in madžarskega jezika pripravile pristojne županijske službe v letih 1908 in 1909.¹⁰

Na Madžarskem so v drugi polovici 19. stoletja prevladovalе osnovne šole v upravljanju verskih ustanov, ki so bile tudi na območju Prekmurja v absolutni večini. Tovrstna oblika osnovnošolske mreže z vidika tendenciozne širitve madžarske narodne (in državne) zavesti med manjšinskim prebivalstvom po kriterijih pristojne oblasti ni prinesla želenega rezultata, zato so predlagali povečanje števila šol v državnem upravljanju, ker so bile te ustanove lažje nadzorovane ter z vidika krepitve madžarskega jezika učinkovitejše. Jezikovno-etnično mejo območja, do koder bi naj prevladoval madžarski jezik v Železni županiji, so načrtovali do navidezne cone med naselji Rechnitz (Rohoncz)–Güssing (Németújvár)–Monošter (Szentgotthárd)–Murska Sobota (Muraszombat). Večji del omenjenega območja je bil na stičišču madžarskega in nemškega jezika, območje južno od Monoštra pa se je razprostiralo na stičišču slovenskega in madžarskega jezika. Trend oz. odstotek naraščanja deleža Slovencev, ki so obvladali madžarski jezik, so ocenili za ugoden, ker – kot smo poudarili – je bil najvišji med narodnimi manjšinami v Železni županiji. Uspeh so upravičevali in v pretežni meri pripisovali že pred letom 1890 ustanovljenim državnim šolam z madžarskim učnim jezikom. To je bil razlog, da so tovrstne ustanove v prvih letih 20. stoletja še bolj pospešeno ustanavljali. Glede pismenosti je bilo stanje pri slovenski manjšini – v primerjavi z Madžari, Nemci in Hrvati, ki so živeli na območju tedanje Železne županije – najbolj neugodno, kar so županijske službe pripisovale slabo razviti mreži državnih ljudskih šol. Na neustrezno oz. pomanjkljivo prisotnost državnih osnovnih šol na območju Prekmurja je vplivala tudi sorazmerna majhnost naselij oz. zaselkov z večinskim slovenskim življem. Da bi se stanje korenito spremenilo, so županijski veljaki v vseh naseljih, kjer šole ni bilo, predlagali ustanovitev državne izobraževalne ustanove. Kjer pa je že delovala šola v upravljanju verske skupnosti, so v nekaterih primerih predlagali njen prenos v mrežo državnih šol, poleg tega pa so zagovarjali ustanavljanje vzporednih državnih šol. V naseljih zahodno od Monoštra, kjer je v nekaterih vaseh prevladoval slovenski živelj, so posebej poudarili potrebo po razširitvi madžarske jezikovne meje do avstrijskega oz. nemško govorečega območja. Če bi se to dejansko zgodilo, bi to pomenilo učinkovitejšo madžarizacijo tamkajšnjega življa. Na osnovi omenjenih načrtov in zahtev so v Železni županiji na koncu prvega desetletja 20. stoletja predlagali ustanovitev 21 državnih šol v naseljih z večinsko slovenskim življem v murskosoboškem in monoštrskem okraju, in sicer v tistih naseljih, kjer šole prej ni bilo. Predlagali so tudi ustanovitev dodatnih oddelkov v nekaterih naseljih z večinskim slovenskim prebivalstvom, kjer so šole že obstajale. Omenjeni načrti nadgradnje mreže madžarskih državnih šol na območju tedanje Slovenske krajine oz. dela Prekmurja,

¹⁰ MNL VaML (Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára – Madžarski narodni arhiv, Arhiv Železne županije), IV. 401/a, škatla št. 5, 5/1909: Poročilo o narodnostnih razmerah Železne županije ter opažanja glede širitve mreže osnovnih šol v državnem upravljanju, str. 3–4.

ki je spadalo k Železni županiji, so bili udejanjeni v zelo majhnem obsegu, saj je za predvidene spremembe zmanjkalo časa. Negotovi madžarski notranjepolitični dogodki, nato pa izbruh prve svetovne vojne ter po letu 1919 sprememba državne pripadnosti območja so potek dogodkov preusmerili drugam.¹¹

Razgradnja madžarskih manjšinskih šol med obema svetovnima vojnama

S priključitvijo Prekmurja k novonastali jugoslovanski državi so prekmurski Slovenci postali državotvorni subjekt oz. večina, ki so praviloma uporabljali prekmursko slovensko narečje, prebivalci pokrajine, ki so bili po narodnosti Madžari in so na svoje presenečenje in razočaranje pristali v Kraljevini SHS, pa so postali manjšina. Poleg splošnih težav, ki so sledile po spremenjeni državni pripadnosti Prekmurja, je organiziranje izobraževanja v novem okolju otežilo nemogoče stanje šolskih poslopij, v katerih je bila jeseni 1919 marsikje še prisotna vojska (prvotno madžarska, pozneje jugoslovanska). Različne vojaške formacije so uničevale šolske objekte že od jeseni 1918 naprej. O takratnih razmerah ter o prvih korakih organiziranja osnovnošolskega izobraževanja je zadnji od treh civilnih komisarjev v Prekmurju, pozneje t. i. sreski oz. okrajni glavar Gašper Lipovšek v poročilu (kroniki) velikemu županu mariborske oblasti nekaj let pozneje poročal takole:

Učitelji, ki niso znali prekmurščine, so bili odpuščeni. Za ureditev šolskih razmer se je izvolil okrožni šolski sosvet, v katerega so bili izvoljeni najvplivnejši možje iz narodnega sosveta. Temu sosvetu je isto tako predsedoval dr. Lajnšič oz. njegova namestnika civilna komisarja. Šolski nadzornik in referent na tem sosvetu je bil Rado Jurko iz Maribora. Temu sosvetu so pripadali sedanji poslanec Jožef Klekl, župnik Ivan Baša iz Bogojine, Jožef Klekl mlajši iz Velikih Dolencev, Štefan Kühar iz Beltincev, Jožef Sakovič iz Turnišča, kaplana Štefan Horvat od Sv. Jurija in Štefan Lejko iz Beltincev, evangeličanski župniki Štefan Godina iz Gornjih Petrovcev, Adam Luthar iz Puconcev in Karol Šiftar iz Bodoncev. Nadalje učitelji – domačini Jožef Džuban iz Križevcev, Karol Kočar iz Cankove, Ivan Preininger iz Ižakovcev pri Beltincih ter učitelja iz sosednje štajerske strani, kasnejši šolski nadzornik Fran Cvetko iz Vučje vasi in Ferdo Šprager iz Veržeja. Ker je bil Klekl mlajši kmalu od Madžarov ujet in 15 mesecev zaprt ter se Cvetko tudi ni mogel udeleževati sej, sta bila v sosvet pritegnjena Božidar Sever, gerent iz Dolnje Lendave, in Gustav Puš, gerent iz Murske Sobote ... Šolski sosvet je energično posegel v ureditev žalostnih šolskih razmer. Kot glavno na-

¹¹ Prav tam, str. 5–9.

čelo je vzdrževal geslo, naj se poleg književne slovenščine jemlje vedno ozir na domače narečje. Višji šolski svet je priredil v počitnicah leta 1920 na državne stroške za prekmurske učitelje domačine učni tečaj v škofijskih zavodih v Sv. Vidu pri Ljubljani, kjer so se z veliko koristjo seznanili s slovenskim slovstvom in slovenskim knjižnim jezikom. Z otvoritvijo šol po deželi so bile velike težave. Šolska poslopja so bila po večini radi številnih vojaških nastavitov osobito v času komunizma skoraj brez izjeme tako poškodovana, da jih ni bilo mogoče izročiti njihovemu namenu.¹² Učnih moči tudi ni bilo na razpolago. Prva v Prekmurju otvorena šola je bila gimnazija s početnim I. razredom.¹³

Na območju Prekmurja je neposredno po priključitvi pokrajine h Kraljevini SHS delovalo 93 izobraževalnih ustanov, v okviru tega 30 državnih ljudskih šol, 41 osnovnih šol pod okriljem Rimskokatoliške cerkve, 14 osnovnih šol v upravljanju Evangeličanske cerkve, ena šola judovske skupnosti, pet ljudskih šol, ki so bile v občinskem upravljanju, ter dve meščanski šoli. Ta mreža izobraževalnih ustanov je bila skorajda identična tisti v času pred jesenjo 1919, ko je Prekmurje spadalo še k Madžarski. Poleg omenjenih ustanov se je v poslopju meščanske šole v Murski Soboti že jeseni 1919 ustanovila slovenska gimnazija.¹⁴

V zvezi z organiziranostjo in financiranjem izobraževanja na območju Prekmurja ter zagotovitvijo pedagoškega kadra je 31. oktobra 1919 odločal višji šolski svet v Ljubljani. Med drugim so sklepali o tem, da nova država prevzame vse t. i. državne šole s polno obveznostjo za njihovo vzdrževanje in opremljanje, v katere lahko pošljejo učitelje tudi z drugih območij Slovenije. Ker so po madžarskem osnovnem izobraževalnem modelu vodenje izobraževalnih ustanov usmerjali t. i. šolski stolci, je slovenski višji šolski svet odločil, da učitelji omenjenih državnih ljudskih šol ne bodo podrejeni šolskim stolcem, temveč okrajnemu šolskemu svetu v Murski Soboti, ki so ga ustanovili na novo. Glede upravljanja osnovnih šol pod okriljem verskih skupnostih in občin višji šolski svet na omenjeni seji ni sprejel nobenih odločitev, v zapisnik oz. poročilo s seje sveta so zapisali, da se teh ustanov »država ne dotakne«. Verske šole so opredelili kot zasebne šole, ki so v začetni fazi jugoslovanskega obdobja nadomeščale javne ljudske šole. Višji šolski svet je menil, da bi morale namesto njih občine ustanoviti javne šole. Na osnovi sklepa višjega šolskega sveta pa je država kljub omenjenim zadržkom sprejela obveznosti za plačevanje prejemkov vseh učiteljev v prekmurskih osnovnih oz. ljudskih šolah, tudi za pedagoški kader v tistih šolah, ki so v začetni fazi delovale

12 V tem kontekstu se pod izrazom »komunizem« razume obdobje t. i. Madžarske sovjetske republike med 21. marcem in 1. avgustom 1919.

13 Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota (v nadaljevanju: SI_PIŠK), Sresko načelstvo Murska Sobota - 0001/001/006/0001: Uradna kronika sreskega poglavarja v Murski Soboti iz leta 1926, sestavljena po naročilu velikega župana Mariborske oblasti.

14 Miroslav Kokolj, Bela Horvat, *Prekmursko šolstvo*, Murska Sobota : Pomurska založba, 1977, str. 352–363.

pod okriljem verskih ustanov in občin. Pri tem so izrecno poudarili, da sprejeta obveza velja zgolj za učitelje, ki ne bodo odslovljeni, kar pomeni, da so se odločili za odstranitev tistega dela pedagoškega kadra, ki je veljal za madžarsko naravnana, ter za učitelje, ki niso obvladali nobene različice slovenskega jezika. Glede jezika izobraževanja je višji šolski svet odločil, da bo v ljudskih šolah na območju celotnega Prekmurja, ki so jih obiskovali v večini otroci slovenske narodnosti, slovenščina učni jezik, madžarski in nemški jezik pa sta od 3. razreda naprej lahko neobvezna učna predmeta, če se za to odločijo starši otrok ter če se je za učenje enega od omenjenih jezikov prijavilo vsaj 15 učencev (če jih je bilo manj, so jih lahko vključili v nižje ali višje razrede). V ljudskih šolah, kjer so večino predstavljali učenci madžarske narodnosti (oz. nemške narodnosti v nekaj naseljih na severozahodu Prekmurja), je za učni jezik višji šolski svet določil madžarščino (oz. nemščino) ter uvedel obvezno učenje slovenskega jezika tedensko tri do štiri ure od 3. razreda naprej. Sprejeta je bila tudi odločitev, da se na manjšinskih ljudskih šolah, ki jih je obiskovalo najmanj 40 otrok, lahko organizirajo vzporedni slovenski oddelki, kjer se madžarščina lahko poučuje kot neobvezni predmet. Na meščanski šoli v Murski Soboti je postala slovenščina na podlagi odločitve višjega šolskega sveta učni jezik, madžarščino in nemščino so lahko poučevali kot neobvezna predmeta v obsegu treh ur na teden. Na dolnjelendavski meščanski šoli je višji šolski svet madžarščino začasno določil za učni jezik, slovenščina pa je postala obvezni predmet.¹⁵ Poleg pogojev, ki za učiteljstvo prejšnjega obdobja v spremenjenih razmerah niso bili ugodni, je bil tudi rok za njihovo prijavo za pedagoško službo v okviru Kraljevine SHS sorazmerno kratek. Iztekel se je 20. novembra 1919. Tedanji civilni komisar za Prekmurje Bogumil Berbuč je omenjeni rok jemal zelo strogo. Še isti dan je seznanil komando 6. orožniške čete v Murski Soboti, da bodo učitelji, ki se do omenjenega dne niso prijavili za službo, ter tisti, ki zaradi pogojev ali drugih razlogov niso bili sprejeti, izgnani.¹⁶ Kot se je pozneje izkazalo, so bili izgnani praviloma tisti, ki niso obvladali slovenskega jezika ali pa so jih ocenili za nevarne z vidika interesov nove države. Bili so tudi zelo nenavadni primeri, kot npr. izgon učiteljice oz. vzgojiteljice iz Puconcev, ki je – poleg negativnega odnosa do nove države (kar je bilo v prvih mesecih po jugoslovanski zasedbi Prekmurja med starim kadrom prej pravilo kot izjema) – morala zapustiti dotedanje delovno mesto prvenstveno zato, ker je želel komandir orožarske čete v Murski Soboti, kapetan Sagadin, za potrebe kuhinje tamkajšnje orožarske postaje pridobiti stanovanje, kjer je učiteljica prebivala.¹⁷

15 Arhiv Republike Slovenije, AS-60 (Predsedstvo deželne Vlade za Slovenijo), Prekmurje IV. škatla (31), 16.200: Pismo Višjega šolskega sveta pri slovenski vladi civilnemu komisarju za Prekmurje z dne 31. 10. 1919 o ureditvi šolstva v Prekmurju.

16 SI_PISK,0001/001/006/00011, Tk 20, ovoj 2/59: Dopis civilnega komisarja za Prekmurje komandi 6. orožniške čete v Murski Soboti z dne 20. 11. 2019, v zvezi z morebitnim izgonom določenih učiteljev.

17 Prav tam: Pismo komandirja 6. orožarske čete v Murski Soboti, kapetana Sagadina civilnemu komisarju za Prekmurje z dne 18. 10. 1919.

Glede oblikovanja kadrovske strukture pedagoških delavcev, je višji šolski svet na svoji seji 24. novembra 1919 odobril prošnjo 40 prekmurskih učiteljev, ki so tako lahko ostali v starih službah na šolah, kjer so poučevali tudi pred letom 1919, predlagali pa so odstavitev drugih 40 učiteljev, medtem ko so osem učiteljev premestili na druge šole, sedem pa so jih upokojili. Od starega pedagoškega kadra jih 67 ni prosilo za sprejem v prekmurske šole, v katerih so do takrat poučevali, ker so najbrž takoj po zasedbi Prekmurja s strani jugoslovanske vojske odšli na območje madžarske države, zato so jih višjemu šolskemu svetu formalno predlagali za odslovitev. Na izpraznjena mesta učiteljev v prekmurskih šolah je višji šolski svet 24. januarja 1920 začasno imenoval 44 pedagoških delavcev z drugih območij Slovenije, ki so zaprosili za to službo. Poldrugi mesec pozneje, 6. marca 1920, je bilo imenovanih še 16 novih učiteljev. V poročilu je šolski nadzornik Jurko prekmurskemu sosvetu 17. marca 1920 poročal o do tedaj izvedenih odslovitvah in namestitvah pedagoškega kadra v Prekmurju ter poudaril, da je bilo dotlej na 81 šol imenovanih 122 novih učiteljev oz. učiteljic, manjkalo pa jih je še 53. Na devetih šolah v času nastanka poročila sploh ni bilo učitelja. Šolski nadzornik Jurko je upal, da bodo do začetka naslednjega, po njegovem mnenju že z vseh vidikov popolnega šolskega leta 1920/1921 kljub izogibanju nekaterih, ki so iskali bolj ugodne službe na drugih območjih Slovenije, našli manjkajoče učitelje, predvsem med tistimi, ki so bili v zaključni fazi študija na ljubljanskem in mariborskem učiteljišču.¹⁸

Sprva so novi učitelji v Prekmurje prihajali predvsem iz sosednjih delov Štajerske, pozneje pa tudi z drugih območij Slovenije ter Primorske in Istre, ki sta po prvi svetovni vojni pristali pod italijansko oblastjo. Med raznolikim učiteljstvom je prihajalo do konfliktov – skupina tistih, ki so v Prekmurje prišli iz drugih slovenskih regij, je prekmurske učitelje okarakterizirala za madžarsko misleče, nekatere celo za *madžarone*, medtem ko je domači kader pedagoške delavce z drugih območij praviloma štel za prišleke. Ker državna meja v prvih letih ni bila do potankosti določena (za to nalogo je bila pristojna razmejitvena komisija, ki je pričela delati šele jeseni 1921), nekatere družine – tudi zaradi intenzivne propagande madžarske strani – svojim otrokom niso pustile obiskovati izobraževalnih ustanov. Posebej napeto je bilo med prebivalstvom vaseh z absolutno madžarsko večino na območju etnografskega okoliša Őrség na skrajnem severovzhodu Prekmurja (območje Hodoša in Domanjševcev), kjer je bila edina možnost organiziranje izrecno madžarskih oddelkov. Podobno se je zgodilo tudi na širšem območju Dolnje Lendave, kjer so prvotno ustanovili 14 madžarskih manjšinskih šol. Ponekod so v teh ustanovah odpuščene madžarske učitelje nadomestili s slovenskimi učitelji iz Prekmurja, ki so obvladali madžarski jezik. Ugotovimo lahko, da so bile v prekmurskih vaseh z večinsko madžarskim življenjem kljub kadrovskim in drugim težavam prvotno ustanovljene šole z madžarskim učnim jezikom, na

¹⁸ SI_PISK/0001/001/001/00025. Zapisnik 3. seje sosveta civilnega komisarja za Prekmurje z dne 17. 3. 1920: II. Poročilo šolskega nadzornika Jurka.

območju nekdanjega okraja Dolnja Lendava torej skupaj 14 (Motvarjevci, Dobrovnik, Genterovci, Radmožanci, Mostje, Dolga vas, Dolnja Lendava, Čentiba, Dolina, Petišovci, Gornji Lakoš, Gaberje in Kapca ter v Pincah, ki so pred letom 1919 spadale k letinskemu okraju). Na območju starega okraja Murska Sobota so bile ustanovljene tri šole z madžarskim učnim jezikom (Hodoš, Domanjševci, Prosenjakovci). V vseh madžarskih manjšinskih šolah je bilo 29 madžarskih oddelkov oz. razredov. V novoustanovljeni gimnaziji v Murski Soboti in v tamkajšnji meščanski šoli so poučevali samo v slovenskem jeziku, v slednjem je sicer bila možna izbira madžarskega jezika kot neobveznega predmeta. V meščanski šoli v Dolnji Lendavi, ki je dobila slovenskega ravnatelja, so prvotno poučevali v madžarskem jeziku ob obveznem poučevanju slovenščine kot učnega predmeta, od šolskega leta 1922/23 dalje pa se je stanje korenito spremenilo. Od takrat je tam poučevanje potekalo v celoti v slovenščini, madžarski jezik je postal zgolj fakultativni predmet.¹⁹

Dne 18. junija 1921 je bilo ustanovljeno učiteljsko društvo za Prekmurje, 23. februarja istega leta pa je bil razpuščen prekmurski šolski sosvet, namesto katerega je kot strokovno posvetovalno telo nastal šolski odbor, ki ga je vodil bogojinski župnik Ivan Baša. Člani omenjenega društva so imeli pravico zgolj predlagati morebitna vsebinska dopolnila ali sklepe glede organiziranja in vsebine prekmurskega šolstva. V prvih letih po letu 1919 je glede primernosti strokovnega kadra in izbire učnega jezika v Prekmurju vladalo nesoglasje glede uporabe prekmurskega slovenskega narečja, ki so ga zagovarjali domači, prekmurski učitelji ter tamkajšnji veljaki, in knjižno slovenščino, ki je bila podprta s strani pristojnih državnih oz. deželnih strokovnih ustanov. V že omenjenem poročilu tretjega prekmurskega civilnega komisarja Gašperja Lipovška je v zvezi s širšim kontekstom te kompleksne problematike ter glede uveljavitve t. i. štajerskega zakona na območju Prekmurja in nedvoumnega ukrepanja pristojne oblasti za leto 1921 med drugimi zapisano:

Domače učiteljstvo je v tem letu polagalo dopolnilni izpit iz slovenščine pred izpraševalno komisijo na državnem učiteljišču v Mariboru in Ljubljani. Zaradi pomanjkanja kvalificiranih učiteljev je bilo v tem letu nameščenih 46 pomožnih moči. Da se priučijo književni slovenščini ter zlomi mnogokrat občuteni službeni odpor nekaterih učiteljev – domačinov, je bilo premeščenih na jesen t. l. več učiteljev, Prekmurcev v notranjo Slovenijo. Sedem učiteljev se ukazu ni pokorilo; le ti so bili odpuščeni iz šolske službe. To premeščenje je rodilo najboljši uspeh. Učitelji – domačini so imeli priliko spoznati lepoto Slovenije, priučili so se književni slovenščini ter imeli priložnost se osebno prepričati, da so razmere pri nas v Sloveniji dosti bolj urejene, kot so bile v nekdanji madžarski kraljevini. Šolstvu in njegovemu

¹⁹ Kokolj, Horvat 1977, str. 297–315, 524.

razvoju v Prekmurju je bilo najbolj ustrezno z razširitvijo štajerskega šolskega zakona na Prekmurje. Res je, da uživajo do dokončnega šolskega zakona konfesionalne šole še vedno gotove privilegije, katerih ni mogoče kratiti, vendar je štajerski šolski zakon nudil oblastvu vsaj toliko opore, da je moglo pričeti s smotrnim delom, da se ni bilo treba loviti za tem, kakšni zakoni naj se v splošnem uveljavijo.²⁰

Ustava Kraljevine SHS, sprejeta leta 1921, je zagotovila možnost ustanavljanja manjšinskih šol, kar je zagovarjal tudi prekmurski poslanec Jožef Klekl. Konkretnega izvedbenega oz. področnega zakona niso pripravili, zato so bile za območje Prekmurja upoštevane določbe zakona, ki so veljale za štajerski del države. V Dolnji Lendavi je bila leta 1922 ukinjena rimskokatoliška osnovna šola, v Murski Soboti pa rimskokatoliška in evangeličanska osnovna šola, ki sta se združili v državno osnovno šolo. V šolskem letu 1922/1923 je prekmurske osnovne šole skupaj obiskovalo 12.942 otrok (pribl. 6000 fantov in 6315 deklet), ki jih je skupaj poučevalo 145 učiteljev ter 46 pomožnih učiteljev (stanje na dan 31. 12. 1922). Pred koncem šolskega leta 1922/1923 je upokojenega šolskega nadzornika za Prekmurje Rada Jurka zamenjal nov strokovnjak Fran Cvetko. Z letom 1924 je širše območje Dolnje Lendave spet postalo samostojni okraj, s tem pa se je tudi strokovni nadzor izobraževalnih ustanov razdelil na dva okraja.²¹

Prekmurski Madžari niso bili zadovoljni z načinom in vsebino izobraževanja, saj so pristojni strokovni organi od začetka ustvarjali za omenjeno manjšinsko skupnost manj prijazen milje v šolah, poleg tega so – podobno kot v prejšnjem obdobju madžarske oblasti – intenzivno podžavljali tiste madžarske manjšinske ustanove, ki so bile pod upravljanjem verskih skupnosti. Oblasti so marsikdaj tudi po nepotrebnem vnašale konflikte med pripadnike madžarske skupnosti, med drugim se je konstantno poudarjalo, da so prekmurski Madžari pomadžarjeni Slovani.²² Tudi otroci madžarske narodnosti so bili ponekod neposredno podvrženi omalovaževanju. Na lendavski državni ljudski šoli je neka učiteljica grajala in pretepla učenca zgolj zato, ker je bil po narodnosti Madžar. Pred celim razredom mu je zagrozila, da ga bo namerno ocenila z negativno oceno.²³

Položaj madžarskega narodnostnega šolstva v Prekmurju je bistveno poslabšal odlok ministra Pribičevića z dne 18. junija 1925. Čeprav manjšinam formalno ni prepovedal izobraževanja v lastnem maternem jeziku, je omenjeni odlok določil, da mora biti od šolskega leta 1925/26 dalje učni jezik v vseh javnih osnovnih šolah državni jezik, torej slovenščina. Če je bilo v razredu več kot 30 učencev pripadnikov narodne manjšine, jim je bilo omogočeno odprtje vzporednega oddelka, kjer

20 SI_PISK/0001/001/001/00025: Poročilo civilnega komisarja glavarja Gašperja Lipovška pristojnim državnim službam.

21 Prav tam.

22 Göncz 2001, str. 267–268.

23 Ez történt, *Népújság*, 3, 1928, 12, 10. 6. 1928, str. 3.

se je v prvih štirih razredih lahko poučevalo v madžarskem jeziku, razen pri t. i. narodnih predmetih (zgodovina, zemljepis itd.), ki so se obvezno izvajali v slovenskem jeziku. Če število učencev manjšinske skupnosti v okviru določenega razreda ni doseglo 30, je pa njihovo skupno število v šoli oz. ustanovi preseglo 50, so morali uvesti kombinirane oddelke. Če tega pogoja ni bilo možno izpolniti, so vzporedne razrede ukinili. Tovrstnim kriterijem v večinsko madžarskih naseljih marsikdaj niso bili kos, zato se je število slovenskih oddelkov in razredov konstantno povečevalo. Država je sicer formalno spoštovala določbe mirovne pogodbe, vendar se je na področju manjšinskega izobraževanja pojavilo vse več pomanjkljivosti. Stanje se je še dodatno poslabšalo po razpustitvi parlamenta leta 1929, posebej po 5. decembru 1929, ko se je uveljavil zakon o državnih šolah Kraljevine Jugoslavije. Določbe zakona so ugodile političnim pričakovanjem, da je za oblikovanje manjšinskih oddelkov potrebnih 30 učencev. To je bilo sicer obdobje, ko so se številni pripadniki madžarske narodnosti, bodisi zaradi političnega pritiska ali iz ekonomskih razlogov (npr. dostop do zemlje, delovnih mest itd.), izrekli za Jugoslovane oz. Slovence, kar je odločilno vplivalo tudi na vpis njihovih otrok v šolo. Če so se zgolj zaradi morebitnih gospodarskih ali socialnih ugodnosti opredelili za pripadnike večinskega naroda, čeprav so se dejansko čutili Madžare, svojih otrok niso mogli vpisati v narodnostne šole oz. oddelke, in to je v nekaterih primerih vplivalo na oblikovanje učnega jezika oddelkov.²⁴ Primer Petišovcev jasno kaže, da je kljub absolutni večini prebivalcev madžarske narodnosti v naselju primarni oz. favorizirani oddelek postal razred s slovenskim učnim jezikom. Najbrž je bilo to povezano tudi s tem, da so leta 1921 na nekdanjo Esterházyjevo posest na območju Petišovcev, ki je bila podvržena agrarni reformi, namestili prvo skupino t. i. kolonistov iz Primorske in Istre, torej z območja, ki je tedaj spadalo pod Italijo. Ne glede na to se je z vidika madžarske narodne manjšine izoblikovalo stališče, da so bili njeni interesi tudi na področju izobraževanja drugotnega pomena. Iz pisma Julija Kontlerja, takratnega predstojnika šole v Turnišču, sicer pomembnega prekmurskega intelektualca med obema vojnama, upokojenemu župniku in državnozbornemu poslancu Jožefu Kleklu starejšemu z dne 23. maja 1927 je razvidno, da je živelo tedaj v starem delu naselja Petišovci 933 prebivalcev (brez prebivalcev t. i. petišovske kolonije), med katerimi je bilo 858 Madžarov, 50 Slovencev in 25 pripadnikov drugih narodnosti, kljub temu pa je bil temeljni razred osnovne šole pod okriljem Rimskokatoliške cerkve slovenski. Sicer sta bili v okviru tamkajšnje ustanove organizirani tudi dve madžarski vzporednici, vendar – po Kontlerju – ne kot temeljna oddelka.²⁵ Julij Kontler bi si zaslužil, da se njegovo življenje in njegova pedagoška dejavnost podrobneje proučita, saj velja za človeka, ki je v širšem kontekstu dojemal bistvo in poslanstvo strokovnjaka večjezičnega območja. V tem članku omenimo zgolj to, da se je leta 1892 v Dolnji Lendavi rojeni Kontler, ki je obiskoval učiteljske v Čakovcu (ni podatka, da je

²⁴ Kokolj, Horvat 1977, str. 347–351.

²⁵ MNL VaML, XIV. 10 (Klekl József iratai – Dokumentacija Jožefa Klekla), Pismo šolskega upravitelja Julija Kontlerja poslancu Jožefu Kleklu z dne 23. 5. 1927.

izobraževanje tudi tam končal), kjer se je seznanil s specifikami večjezične in narodno pestre avstro-ogrske monarhije, po priključitvi Prekmurja h Kraljevini SHS zelo hitro prilagodil spremenjenim razmeram tako, da je novo politično realnost sicer sprejel, vendar ni tendenciozno omalovaževal madžarskih kulturnih vrednot in pozitivne dediščine prejšnje države. Eden od njegovih učencev Štefan Barbarič (literarni zgodovinar, slavist) je v spominih na nekdanjega učitelja zapisal, da je bil zelo kreativen pri svojem delu glede učne vsebine, kar je bilo v prvem desetletju jugoslovanskega obdobja pri predmetih, kot so zgodovina, zemljepis, književnost itd., zelo pomembno. Barbarič je o Kontlerju, ki je bil zadnji dan leta 1944 žal usmrčen v plinski celici v koncentracijskem taborišču v Flossenburgu, tudi zapisal: »Brez vsakega pomišljanja je sprejel skupni slovenski knjižni jezik za kulturno-posredovalno sredstvo,« ker je zgodaj spoznal, da obvladanje zgolj narečja za sodobno in celovito komunikacijo ne zadošča.²⁶

Julij Kontler je bil dovolj razgledan, strokoven in kritičen tudi pri analizi kakovosti madžarskih manjšinskih izobraževalnih ustanov v Prekmurju. Večina slovenskih učiteljev formalno ni nasprotovala manjšinskemu šolstvu, saj bi to bilo protizakonito, vendar so njegovo kakovost mnogokrat kritizirali, praviloma brez strokovnih argumentov. Kontler je to počel drugače, svoje mnenje je vedno podkrepil z argumenti. Ni trdil, da so madžarske manjšinske šole kakovostne, prej nasprotno. Ker je o tej problematiki tudi javno pisal, so ga zaradi tega ovadili, kar ga je spodbudilo, da se je še bolj posvetil analizi kakovosti prekmurskega – slovenskega in manjšinskega – izobraževanja. Njegova spoznanja in ugotovitve so v marsičem postavili ogledalo strokovnim krogom (in tudi Prekmurcem) glede omenjene problematike. Kontler je zapisal, da s kakovostjo manjšinskega izobraževanja v Prekmurju ni bil zadovoljen in da sam tovrstnega izobraževanja nikoli ne bi podprl. Da je bilo z organiziranostjo manjšinskega izobraževanja marsikaj narobe, pa ni bilo zgolj njegovo mnenje, temveč je bil podobnega stališča sleherni prebivalec pokrajine, ki se je poglobil v spoznavanje modela. V svojih analizah je večkrat predlagal, naj glede izobraževalnega modela madžarske manjšine vprašajo tudi ljudi oz. določene skupine prebivalstva. V zvezi z izključevanjem enega ali drugega jezika iz izobraževalnega procesa v večjezičnem okolju, o čemer je v tistem obdobju v političnih in strokovnih krogih ter v časopisih potekala nekonstruktivna, tendenciozna in s strani večine večkrat narodno pregreta razprava, je Julij Kontler zagovarjal jasno stališče, da naj se pripadniki madžarske manjšine učijo in se tudi dobro naučijo državnega jezika (slovenščine), sicer bodo v neenakopravnem položaju v širši družbi, vendar naj se odlično naučijo tudi madžarščine, kar jim narekujejo »božji in državni zakoni«. Pri argumentiranju svojega stališča je med drugim trdil:

Nisem zadovoljen s tukajšnjim manjšinskim šolstvom, ker se v tem sistemu nameni premalo časa poučevanju v madžarskem jeziku ter madžarskega jezika, glede poučevanja v slovenskem jeziku pa so

²⁶ Štefan Babarič, Spomin na Julija Kontlerja, *Stopinje* (ur. Pavel Berden, Lojze Kozar, Jože Smej), Murska Sobota 1974, str. 56–58.

kadrovske možnosti prešibke. Stanje je takšno, da ubogi učitelj v narodnostni šoli dvakrat toliko časa potrebuje za poučevanje kot npr. jaz v Turnišču, glede znanja učencev pa doseže kvečjemu četrtno tistega, kot je to možno uresničiti v slovenski enojezični šoli. Menim, da v Prekmurju ni naselja, kjer ne bi želeli, da se otroci naučijo državnega, torej slovenskega jezika. Nasprotno. Žal stanje je tako, da otroci niti pri slovenščini niti pri madžarščini ne dosežejo zelene ravni. Zato je med prebivalstvom že možno slišati tudi glas, da naj ostane zgolj slovenska šola, ne pa ta miš-maš, od katerega ni koristi ... Meni naj nihče ne očita, da sem proti temu, da se madžarski otroci naučijo slovensko. To ni res, namreč jaz iz hvaležnosti do madžarske populacije si želim najboljše tej skupnosti. Če bi zahteval v sedanjih razmerah, da se učijo zgolj madžarsko in se naj ne učijo slovenskega jezika, bi škodoval madžarski manjšini. Jaz niti svojim nasprotnikom ne želim nobene škode, zakaj bi kaj takega želel tistim, katere spoštujem.²⁷

Različni pogledi ter enostranski pristop lokalne in regionalne oblasti so privedli do konfliktov, kar je dodatno slabo vplivalo na izobraževanje v Prekmurju. Zaradi uskladitve pogledov je bil 22. septembra 1928 v Murski Soboti organiziran sestanek, ki so se ga udeležili predstavniki državnega društva učiteljev ter nekateri učitelji dolnjelendavskega in murskosoboškega okraja, kjer so slednji zahtevali, da se jih preneha kritizirati, saj izobraževanje v Prekmurju poteka v posebnih razmerah. Nasprotniki narodnostnih šol so kategorično zahtevali ukinitve manjšinskih šol, kar je bilo po njihovem mnenju »domoljubni interes Prekmurja«. Eden od udeležencev posveta je trdil, da bi manjšinske šole, če bi ostale, najverjetneje ogrožale jugoslovanski narodni interes. Po njegovem mnenju bi prišlo do stanja, da na morebitnem referendumu o državni pripadnosti Slovenci ne bi imeli večine.²⁸

Kazalec asimilacijskih prizadevanj oblasti v povezavi z madžarskim manjšinskim šolstvom je tudi primer, da so pristojni uradniki k vpisu otrok v šole s slovenskim učnim jezikom usmerjali tiste starše, za priimke katerih so menili, da so slovenskega ali slovanskega izvora, ter v primerih, ko so bili predniki enega od staršev Slovenci.²⁹ Na začetku leta 1930 je šolsko ministrstvo odredilo podražavljanje vseh osnovnih šol v Prekmurju, s čimer se je večletna težnja po ukinitvi verskih oz. konfesionalnih šol uresničila, vsebina pouka pa je bila *de jure* v celoti podrejena asimilacijskim težnjam oblasti.³⁰

Zaradi vprašljivega pristopa do izobraževanja učencev iz vrst madžarske narodnosti so bili njihovi rezultati na začetku tridesetih let 20. stoletja izred-

27 Julij Kontler: A kisebbségi iskola ellen?, *Népújság*, 3, 1928, 20, 23. 9. 1928, str. 2–3.

28 Julij Kontler, A nagy per után, *Népújság*, 3, 1928, 21, 7. 10. 1928, str. 3.

29 Júlia T., Se szlovén, se magyar, *Népújság*, 3, 1928, 25, 2. 12. 1928, str. 1–2.

30 A prekmurjei elemi iskolák államosítása, *Muravidék*, 9, 1930, 10, 9. 3. 1930, str. 3.

no slabi. Na seji skupščine okrajne izobraževalne skupnosti v Murski Soboti so ugotovili, da je bilo med 7071 osnovnošolci v tamkajšnjem okraju le 116 takih, ki so bili zabeleženi kot pripadniki madžarske narodnosti. To so pristojni enostransko razlagali tako, da je bilo Prekmurje »vedno izrazita jugoslovanska regija«. Če predpostavljamo, da je v obmejnih madžarskih vaseh murskosoboškega okraja takrat živelo okrog dva tisoč pripadnikov madžarske narodnosti ter v mestu Murska Sobota in drugje v okraju dodatnih 300–400, in če predvidevamo, da je približno 10 odstotkov prebivalstva sodilo v skupino šoloobveznih otrok, je pri izkazovanju števila učencev pripadnikov madžarske narodnosti možno ugotoviti precejšen odklon (vsaj 50 odstotkov). *Manjkajoče* moramo iskati med osnovnošolci, ki so bili prikazani kot pripadniki slovenske skupnosti.³¹

Banska uprava v Ljubljani je 4. septembra 1936 izdala ukaz, ki je še poslabšal oz. praktično izničil pravice madžarske manjšine v Prekmurju na področju izobraževanja. Določili so, da učenke in učenci 7. in 8. razredov osnovnih šol ne morejo obiskovati narodnostnih razredov oz. oddelkov, kar je onemogočilo delovanje višjih razredov tudi v tistih redkih ustanovah, kjer je sredi tridesetih let 20. stoletja poučevanje v madžarskem jeziku še obstajalo. Ukaz pristojne banske službe je tudi določil, da morajo učenci, ki so zaključili izobraževanje v osnovni šoli, ustno in pisno obvladati slovenski jezik.³² Težave so se stopnjevale tudi pri zaposlovanju pedagoškega kadra iz vrst madžarske manjšine. Od sredine tridesetih let 20. stoletja je le redkokateri učitelj, ki je veljal za prekmurskega Madžara, prišel do službe. Tudi tistih nekaj učiteljev, ki so si v vmesnem času pridobili izobrazbo ali so tam delovali že od leta 1919, je pristojna šolska oblast premestila v oddaljene slovenske kraje, ki so bili daleč od Prekmurja, nekatere pa celo na druga jugoslovanska območja. Med slednjimi najdemo Istvána Bánfija, Lászla Ratkajja in Imreja Telkesa, ki so jih premestili v Donavsko banovino. Na območju Goriškega, kjer so živeli v večini evangeličani, bi potrebovali kader za učenje verouka v madžarskem jeziku, za kar se je leta 1936 zavzemal in si prizadeval tudi državnozborski poslanec Jožef Benko. Vendar rezultata ni bilo, oblast tudi v tem primeru ni dovolila namestitve primerne strokovnega kadra.³³

Pristojna oblast je v celotnem obdobju med vojnama posvečala veliko pozornosti sistemskemu preoblikovanju narodne zavesti prekmurskega prebivalstva, tudi tamkajšnjih Madžarov. Kot primer navajamo ukrep, ki se je neposredno nanašal na regionalno gimnazijo, vendar so bila s strani oblasti podobna dejanja vsiljena tudi v okviru osnovnošolskega izobraževanja. Na začetku leta 1938 je bil podan predlog, da se gimnazija v Murski Soboti, ki je bila ustanovljena leta 1919, poimenuje po Kocljju, slovanskemu knezu, ki je vladal na ozemlju zahodnega Podonavja v 9. stoletju. S tem so želeli slabiti pozitiven odnos dijakov oz. prebi-

31 Zaključek šolskega leta na drž. meščanski šoli v Dolnji Lendavi, *Murska Krajina*, 1, 1932, 20, 17. 7. 1932, str. 2.

32 Kokolj, Horvat 1977, str. 351.

33 Namestitev naših učiteljev v Dunavski banovini, *Murska Krajina*, 5, 1936, 49, 6. 12. 1936, str. 3.

valstva do prvega ogrskega kralja svetega Štefana I., ki je do začetka 20. stoletja veljal za enega temeljnih verskih in državnih simbolov na območju Prekmurja.³⁴ Srečanje pedagoških delavcev 14. maja 1938 v Murski Soboti, kjer se je po poročanju lokalnega časopisa zbralo okrog 700 učiteljev iz Prekmurja in z drugih območij Slovenije (v glavnem iz Štajerske), je bilo najbrž organizirano zaradi sporočila, da se je v pokrajini ob Muri stabiliziralo *slovensko izobraževanje* ter se je glede šolstva ta pokrajina integrirala v enoten slovenski izobraževalni prostor.³⁵

Z vidika celovite ukinitve madžarskega manjšinskega šolstva v Prekmurju je bilo usodno navodilo šolskega ministrstva z dne 15. maja 1940 v zvezi s vpisom manjšinskih otrok v osnovne šole. Odlok je določal, da imajo zgolj ravnatelji šol pravico odločati o vpisu otrok v osnovno šolo, kar je pomenilo, da se je s tem lahko tudi manipuliralo. Poznamo primere, ko so madžarske družine neuspešno dokazovale svojo narodno pripadnost, ker so želele svoje otroke vpisati v madžarske manjšinske oddelke (kjer so še bili), vendar so ravnatelji šoloobvezne otroke praviloma vpisali v slovenske šole oz. oddelke. Bili so primeri, ko so pristojni enostransko *ugotovili*, da so starši slovenskega izvora, zato otrok ne morejo vpisati v narodnostne šole oz. oddelke. To potrjuje konkreten primer iz Genterovcev, ko so prošnjo Ferenca Gerebica, ki je prosil, da bi njegovo hčer vpisali v madžarski oddelek, zavrnil, češ da se lahko v madžarski oddelek vpišejo zgolj otroci staršev, ki so madžarske narodnosti. Za dokazovanje nasprotnega pa vaški ljudje v tedanjih okoliščinah niso imeli ne moči ne dejanskih pravnih sredstev.³⁶

Prekmursko šolstvo med letoma 1941 in 1945 po pričakovanjih zgrešene vendske teorije

Po zasedbi Prekmurja s strani madžarske vojske 16. aprila 1941, ki je sledila nemškemu napadu na Jugoslavijo 6. aprila 1941, je nekaj časa, do meseca avgusta, področje izobraževanja sodilo v pristojnost vojaške uprave. Med prvimi konkretnimi dejanji na področju šolstva je bil prevzem murskosoboške državne gimnazije 18. aprila 1941. Ta dogodek je veljal za simbolno dejanje uprizoritve prehoda prekmurskega izobraževanja pod madžarsko oblast, saj prevzemi drugih osnovnih in srednjih šol niso bili tako pompozni in o njih časopisi niso poročali. V večini primerov tovrstnih ceremonij sploh ni bilo, upoštevala se je zgolj spremenjena politična situacija. Pri prevzemu murskosoboške gimnazije sta s strani madžarskega okrajnega vojaškega poveljstva sodelovala Rezső Rhosóczy, poznejši šolski nadzornik oz. strokovni svetovalec za Prekmurje, ki je vodil proces prevzema, Jenő Antauer, učitelj domačin v vlogi prevzemnika ustanove, in Marij Hvala, do-

34 Za ime soboške gimnazije, *Murska Krajina*, 7, 1938, 6, 6. 2. 1938, str. 3.

35 Odmev velikega učiteljskega zborovanja. *Murska Krajina*, 7, 1938, 22, 29. 5. 1938, str. 2.

36 Göncz 2001, str. 273–274.

tedanji pomočnik ravnatelja gimnazije.³⁷ Dan pred tem, torej dan po madžarski zasedbi Prekmurja, je zasedal učiteljski zbor gimnazije v Murski Soboti, kjer so prebrali uredbo glavarja Dravske banovine z dne 9. aprila 1941, v kateri je ban naročil, da učiteljski zbor po lastni presoji določi zaključne ocene dijakov za tekoče šolsko leto ter o tem izda potrdila oz. spričevala z datumom 1. april 1941. Učiteljski zbor gimnazije je naročilo bana uresničil, zato so lahko dijaki, sicer predčasno, vendar uspešno zaključili šolsko leto 1940/1941.³⁸ V tem članku prvenstveno analiziramo položaj osnovnošolskega izobraževanja, kljub temu pa lahko v zvezi s prehodom murskosoboške gimnazije iz slovenske organiziranosti v madžarsko leta 1941 še dodamo, da je sredi maja 1941 Rezső Rhosóczy, glavni svetovalec za šolstvo madžarske oblasti za Prekmurje, obvestil dijake osmega (zaključnega) razreda gimnazije v Murski Soboti o poteku mature med 15. in 20. junijem 1941. Glede na izredne razmere, med drugim je bilo izobraževanje predčasno zaključeno oz. prekinjeno, je Rhosóczy obljubil maturantom pripravljalne programe.³⁹ V okviru omogočenega programa so zagotovili možnost priprave na maturo s pomočjo profesorjev, ki so bili pristojni za izvajanje mature. Dijaki so lahko maturo opravljali v madžarskem ali slovenskem jeziku.⁴⁰

Učitelji, ki so bili nameščeni oz. so prišli v Prekmurje v času med obema vojnama, so se po madžarski zasedbi območja znašli v težkem položaju. Tisti, ki madžarskega jezika niso obvladali, niso imeli možnosti ostati v službi. Položaj učiteljev, ki niso izhajali z območja Prekmurja, je bil še težji, kajti večina jih je prihajala iz slovenskih pokrajin, ki so bile pod nemško okupacijo, kamor se največkrat niso imeli možnosti vrniti, nekateri pa tovrstne želje najbrž niti niso imeli. Iz pisem, ki so jih naslovili na pristojne madžarske organe, lahko sklepamo, da so v tedanjih negotovih okoliščinah raje želeli ostati pod madžarsko kot pod nemško zasedbo. Konec aprila in na začetku maja 1941 je zgolj v okraju Murska Sobota 85 osnovnošolskih učiteljev in okrog 20 srednješolskih profesorjev prosilo pristojno madžarsko vojaško oblast, da jih prevzame. Prošnje so v večini primerov poslali v madžarskem jeziku, kar pomeni, da so jim jih napisali drugi, saj večina ni obvladala madžarskega jezika. V pismih so kot argument za podkrepitev prošnje praviloma omenili, da so se v preteklih letih naučili prekmurskega slovenskega narečja in se čutijo Prekmurce, zavezali pa so se, da se bodo v najkrajšem času naučili madžarskega jezika. V nekaterih pismih je tudi besedilo: »... dovolite mi, da javno prisegam in dajem obljubo madžarski državi, da bom do svoje smrti ostal zvest madžarski državi,« kar priča o hudi stiski in obupnem

37 Pokrajinski arhiv Maribor (v nadaljevanju: SI_PAM), Poveljstvo Vojaške uprave murskosoboškega okraja – šolski okraj 1941 – 1143008/1 (v nadaljevanju: 1143008/1), 1/1 – 1/2/2: Prezemni zapisnik okrajnega vojaškega poveljstva Murskosoboške gimnazije ter priložena dokumentacija.

38 Prav tam: 1/2/3.

39 Prav tam: 1/2/5.

40 A gimnáziumi érettségizők figyelmébe!, *Muraszombat és Vidéke* (Lokalni tednik, v nadaljevanju: *MéV*), 35, 1941, 1, 24. 5. 1941, str. 8.

položaju ogroženih učiteljev.⁴¹ Na vojaško poveljništvo so prispela tudi pisma, ki so jih poslali prekmurski učitelji, ki so med vojnami poučevali v Prekmurju. Ko je bila večina njih sprejeta v službo, so nekateri zaprosili za premestitev v drugo naselje. Za pedagoško službo v murskosoboškem (in tudi dolnjelendavskem) okraju je zaprosilo tudi več deset učiteljev iz drugih madžarskih regij ali županij, bilo pa je tudi nekaj prošenj s strani prekmurskih študentov višjih letnikov, ki takrat še niso imeli predpisane izobrazbe. Zaradi pomanjkanja učiteljskega kadra so bili skorajda vsi omenjeni sprejeti v službo.⁴²

Komanda madžarske južne armade je 30. maja 1941 poslala navodilo mestnim in okrajnim vojaškim poveljstvom, naj omogočijo vpis v šole do konca junija. Hkrati so odločili tudi o tem, da se šolsko leto 1940/1941 uradno zaključi 29. junija 1941. Spričevala so morali pripraviti po kriterijih madžarske zakonodaje.⁴³

Madžarska vojaška uprava je v šolah zahtevala spremembe, s katerimi je želela krepiti madžarsko državno zavest pri Prekmurcih. Murskosoboško okrajno vojaško poveljstvo je na podlagi ukaza načelnika generalštaba madžarske vojske (št. 16) pozvalo vodstva šol, da nemudoma odstranijo srbsko-slovenske napise v osnovnih šolah, če tega že prej niso storili, in jih nadomestijo z izključno madžarskimi. Iz šolskih poslopij so morali odstraniti tudi vse učbenike, slike, zemljevide in izobraževalne pripomočke, ki so kakor koli izražali negativno stališče do madžarske države. Odstranjene učne vsebine, predmete in druge artikle so nadomestili z gradivom, ki je koristilo renomeju madžarske kraljevine. Med tendencioznimi zahtevami je bila naslednja izjemoma sprejemljiva: »Kjer poteka izobraževanje zaradi velikega števila učencev, pripadnikov narodnih manjšin, v več jezikih, naj bo napis na šoli dvojezičen, in sicer tako da je besedilo v manjšinskem jeziku napisano z enako velikimi črkami kot madžarsko.«⁴⁴ Že maja 1941 so prekmurske protestantske cerkvene občine v sodelovanju z vojaškim poveljstvom naročile tisoč zastavic z madžarskimi nacionalnimi barvami, ki so jih večinoma dostavili v šole naselij z večinskim slovenskim življem. V vsako učilnico so obvezno morali namestiti tudi fotografijo madžarskega gerenta Miklósa Horthyja.⁴⁵

V tednih neposredno po zasedbi Prekmurja s strani madžarske vojske so mnogi občani zlonamerno – največkrat zaradi osebnih zamer – ovadili nekatere učitelje pri vojaškem poveljstvu. V večini primerov niti ni šlo za konflikt na narodnostni osnovi, kajti večina prijav je prišla iz vasi s slovensko večino in tudi učitelji so bili slovenskega rodu. Pri nadaljnji zaposlitvi ovadenih učiteljev so to-

41 SI_PAM, Poveljstvo vojaške uprave 1/5 – I-II: Pisma učiteljev murskosoboškega okraja madžarski vojaški komandi za Prekmurje, v katerih prosijo, da jih Madžarska država prevzame.

42 Prav tam, 1/5 – III-V.

43 Prav tam 1/3: Pismo komande madžarske južne armade okrajnim in mestnim vojaškim poveljstvom z dne 30. 5. 1941 o zaključku šolskega leta 1940/1941.

44 Prav tam, 1/4: Pismo okrajnega vojaškega poveljstva izobraževalnim ustanovam v Prekmurju v zvezi z odstranitvijo jugoslovanskih simbolov.

45 Prav tam, 1/2/4, 1/2/7. Korespondenca okrajnega vojaškega poveljstva in prekmurskih izobraževalnih ustanov.

vrstne zlonamerne prijave lahko pomenile oteževalno okoliščino.⁴⁶ Ne glede na zaplete in oteževalne okoliščine je vojaško poveljstvo murskosoboškega okraja že do 23. junija 1941 izdelalo seznam začasno imenovanih in premeščenih učiteljev.⁴⁷

Sredi avgusta (natančneje 15. avgusta) je vojaški upravi Prekmurja sledila civilna uprava. Rezső Rhosóczy je s tem tudi uradno postal predstojnik okrožnega prosvetnega oddelka za izobraževanje in strokovni referent za območje Prekmurja in Medmurja.⁴⁸

Na pedagoške delavce so vršili pritisk tudi lokalni politični veljaki. Ko so učitelji, ki so bili imenovani v osnovne šole dolnjelendavskega in murskosoboškega okraja, 5. avgusta 1941 prisegli v Murski Soboti, jih je župan mesta Ferdinand Hartner v uvodnem slavnostnem nagovoru pozval, naj »izpulijo plevel iz ljudskih duš, ki ga je v 22 letih jugoslovanske zasedbe v njih vcepil prejšnji režim«. V vlogi predsednika Madžarskega prosvetnega društva Slovenske krajine je Hartner pozval učitelje, naj se pridružijo omenjenemu društvu ter se naučijo prekmurskega slovenskega narečja.⁴⁹ V drugi polovici omenjenega šolskega leta, torej spomladi 1942, je v okviru izobraževanja na območju Prekmurja in Medmurja (sosednji pokrajini, ki sta bili glede števila prebivalstva skorajda identični, je madžarska šolska oblast pretežno obravnavala skupaj) delovalo 700 učiteljev oz. pedagoških delavcev (slaba polovica na območju Prekmurja), od katerih jih je približno 500 prišlo z drugih območij tedanje Madžarske, da bi nadomestili slovenske in hrvaške učitelje, ki bodisi niso bili prevzeti s strani madžarske oblasti bodisi so po lastni odločitvi zapustili omenjeni območji. Dve petini učiteljskega kadra na območju dveh sosednjih pokrajin, torej približno 200 oseb, so šteli za domačine. Jezik poučevanja je bila vsepovsod madžarščina, slovensko prekmursko narečje (in hrvaščino v Medmurju) so lahko uporabljali kvečjemu kot pomožni jezik, vendar se je ta pravica formalno uredila nekoliko pozneje. Večina šol na območju, kjer so bili Slovenci v večini, je v prvem šolskem letu po zasedbi območja s strani Madžarske – predvsem v nižjih razredih – uporabljala prekmursko slovensko narečje kot pomožni jezik, vendar ne vsepovsod.⁵⁰

Predstavniki prosvetnega ministrstva so v prvi polovici avgusta 1941 obiskali območje Prekmurja z namenom, da ugotovijo stanje šolskih zgradb ter na osnovi strokovnih stališč predlagajo morebitno obnovo ali popravilo objektov. To se je tudi zgodilo, pristojni so predlagali obnovo ali rekonstrukcijo več šolskih stavb. István Szüts, veliki župan Železne županije, se je 6. oktobra 1941 v Murski Soboti

46 Prav tam, 1/2: Pisma, naslovljena na okrajno vojaško poveljstvo, v katerih so prijavljali učitelje zaradi resničnih ali neresničnih dejanj.

47 Prav tam, 1/4: Odlok murskosoboškega okrajnega vojaškega poveljstva z dne 23. 6. 1941 o začasni namestitvi in premeditvi učiteljev.

48 Rhosóczy Rezső igazgató tanító lesz a vendvidék és a Muraköz tanügyi szakelőadója, *MéV*, 35, 14, 22. 8. 1941, str. 4.

49 Kedden tettek fogadalmat a Muravidék új tanítói és tanárai, *MéV*, 35, 12, 8. 8. 1941, str. 2.

50 A magyar közoktatás célja: ne nevelkedhessék fel több analfabéta a Muravidéken, *MéV*, 36, 15, 10. 4. 1942, str. 2.

konkretno dogovoril o gradnji oz. prenovi šol, med drugim v Hodošu, Sebeborcih, Murski Soboti in Vadarcih.⁵¹ Občinski svet mesta Murska Sobota pa je dal soglasje k odločitvi Ministrstva za verska vprašanja in izobraževanje o ustanovitvi dekliškega internata v Murski Soboti. V sklepu so zapisali, da je občina pripravljena priskrbeti vso moralno in materialno podporo v prid ustanovitve omenjenega zavoda, med drugim je bila pripravljena odstopiti del poslopja soboškega gradu za realizacijo internata.⁵² Kljub temu so imeli še naprej prostorske težave, za kar so lokalni politiki in vodilni predstavniki izobraževalne sfere krivili prejšnjo jugoslovansko oblast ter poudarjali, da madžarske izobraževalne ustanove tudi v nemogočih razmerah poskušajo zagotoviti izobraževanje vsem šoloobveznim otrokom in učenja željnim dijakom, »da ne bi bilo več nobenega analfabeta na območju Prekmurja«.⁵³ V zvezi s tem, da se prekmurški otroci celovito pripravijo na izobraževanje, je 8. aprila 1942 Ferdinand Hartner, murskosoboški župan, prekmurški državnozborski poslanec in član Skupščine Železne županije, na seji sveta za upravná vprašanja omenjene Skupščine v Sombotelu predlagal takojšnjo ustanovitev 18 vrtcev in otroških domov na območju okraja Murska Sobota. Potrebo po omenjenih ustanovah je utemeljeval s socialnimi in vzgojnimi argumenti ter z izboljšanjem pogojev pri madžarizaciji prebivalstva.⁵⁴

V šolskem letu 1941/1942, ki se je že začelo v t. i. madžarskem obdobju, je bila kot pomemben cilj izobraževanja v ospredju težnja, da se v šolah na vse možne načine utrjujejo vrednote madžarskega življenja, pod čemer se je razumelo oblikovanje identitete v prid močne navezanosti mladine na madžarsko državo in madžarske kulturne vrednote. V murskosoboški dekliški šoli so npr. dekleta hodila v šolo v enakih temno modrih oblekah, ki so jim rekli Bocskaijeva uniforma. Ravnateljica omenjene ustanove Margit Kovács je starše spodbujala, naj z otroki doma govorijo madžarsko, da bi jim s tem olajšali učenje.⁵⁵ Na to nalogo izobraževalnih ustanov in učiteljev so pristojne državne službe posebej opozorile v objavljenih uradnih razlagah metodike poučevanja učne snovi in predstavitve predmetnikov. O domoljubju in spodbujanju narodne zavesti so npr. pri predmetu zemljepis za višje razrede osnovnih šol zapisali, da sodi med najvažnejše naloge poučevanja tega predmeta »zagotavljanje izobraževanja v prid utrditve narodne zavesti«, ter dodali, da te naloge učitelji in profesorji nikoli ne smejo zapostavljati. Posebej je bilo poudarjeno, da šole oz. učitelji temeljito seznanijo učence oz. dijake tudi s tistimi območji, ki sicer leta 1941 formalno niso spadala k

51 Dr. Vitéz Szűcs István főispán megbeszélései Múraszombatban, *MéV*, 35, 21, 10. 10. 1941, str. 1.

52 Múraszombat rendkívüli közgyűlése, *MéV*, 35, 28, 28. 11. 1941, str. 1, 3.

53 A magyar közoktatás célja: ne nevelkedhessék fel több analfabéta a Muravidéken, *MéV*, 36,15, 10. 4. 1942, str. 2.

54 18 napközti gyermekotthon és óvoda felállítását kérte Hartner Nándor a vármegye közigazgatási bizottságának ülésén, *MéV*, 36,15, 10. 4. 1942, str. 1.

55 Tükörképek a polgári leányiskola életéből, *MéV*, 35, 14, 24. 10. 1941, str. 2.

Madžarski, vendar so bila do leta 1918 sestavni del nekdanje Ogrske.⁵⁶ Béla Bálint, tedanji profesor murskosoboške gimnazije, je v časopisnem članku jasno nakazal na tendenco ciljev izobraževanja, prvenstveno gimnazije, glede oblikovanja in utrjevanja madžarske narodne zavesti, pri čemer je napačna vendska teorija⁵⁷ predstavljala eno od njegovih osnovnih stebrov. Profesor Bálint je poudaril, da se mora s pomočjo izobraževanja oblikovati nov prekmurski srednji in vodilni sloj prebivalstva, ki bo kot edino možno alternativo zagovarjal navezanost Prekmurja na Madžarsko ter se bo čutil pripadnika zgodovinsko pogojene prekmurske madžarsko-vendske skupnosti. Ta cilj je opravičeval s tem, da »se je po jugoslovanski zasedbi Prekmurja leta 1919 dotedanji, predvsem vodilni sloj prebivalstva razpršil in izginil, tistih pa, ki so bili nameščeni v pokrajino iz drugih predelov Slovenije, Prekmurci niso sprejeli za svoje«.⁵⁸

Pristojno regionalno šolsko ravnanje s sedežem v Sombotelu je decembra 1941 izmed prekmurskih učiteljev imenovalo nadzornike. Ker je bilo območje Prekmurja glede organiziranosti osnovnošolskega izobraževanja razdeljeno na pet enot oz. okrožij (tri v murskosoboškem in dve v dolnjelendavskem okraju), so bili v murskosoboškem okraju imenovani Pál Rostás (I. okrožje, Murska Sobotka), Rezső Stevancsec (II. okrožje, Tišina) in János Paulik (III. okrožje, Gornji Petrovci), v dolnjelendavskem okraju pa János Szép (I. okrožje, Dolnja Lendava, Beltinci) in Antal Turza (II. okrožje, Dobrovnik).⁵⁹

Z željo po kvalitativni nadgradnji izobraževanja v prekmurskih ustanovah, kar je bilo – med vrsticami – tudi povezano z ugotavljanjem uspešnosti utrjevanja madžarske narodne identitete, so proti koncu šolskega leta 1941/1942 organizirali pedagoške seminarje za učitelje. Med drugim je bil tovrstni seminar v Gornji Lendavi oz. Gradu, najbolj množičnega pa so s približno 200 udeleženci organizirali maja 1942 v Dolnji Lendavi. Ugotovili so, da bo treba v višjih razredih osnovne šole posvetiti več pozornosti izboljšanju jezikovnih spretnosti oz. izražanju v madžarskem jeziku, ker se je stanje v zvezi s tem po mnenju ocenjujočih v t. i. jugoslovanskem obdobju močno poslabšalo. Zaradi te ugotovitve so predlagali posebno pozornost pri procesu zagotovitve večjih jezikovnih kompetenc otrok in

56 SI_PAM, Zbrano gradivo v okviru mednarodnih arhivskih taborov, *Tanternv és útmutatások a nyolcosztályos népiskola számára* (IV. zvezek), Izdano na osnovi odredbe ministra za izobraževanje in verska vprašanja št. 55.000/1941. V, 1941, str. 237.

57 Zagovorniki t. i. vendske teorije so brez verodostojnih zgodovinskih argumentov in predvsem iz tendencioznih madžarskih narodno-političnih razlogov oporekali obstoju slovenske skupnosti na območju Zalske in Železne županije oziroma poznejšega Prekmurja. Za Slovence so praviloma trdili, da so potomci starodavnih skupnosti tega območja, ki so tam živeli pred naselitvijo Slovanov. Tovrstna retorika je bila intenzivno prisotna na območju Prekmurja proti koncu prve svetovne vojne in v t. i. prevratnem obdobju ter med drugo svetovno vojno, ko je bila ta pokrajina ponovno pod madžarsko upravo, v času med vojnama pa so ga prvenstveno poudarjali na Madžarskem in v krogih diaspore prekmurskega izvora.

58 Béla Bálint, A gimnázium szerepe az új muravidéki magyar középiskolák kialakításában, *MéV*, 36, 14, 3. 4. 1942, str. 2.

59 Új körzeti iskolafelügyelők, *MéV*, 35, 30, 12. 12. 1941, str. 5.

še le ko se bo to doseglo, so pristojni načrtovali tudi popestritev vsebine učne snovi pri posameznih predmetih. V okviru seminarja v Dolnji Lendavi so določeni učitelji predstavili svoj način izvajanja pedagoškega dela, pri čemer sta bili poleg drugih uspešnih predavanj posebej pohvaljeni učiteljici domačinki Júlia Zaunfuchs za odlično predstavitev Prekmurja v okviru geografske učne ure in Irén Varga za uro zgodovine.⁶⁰ Tudi v prid spoznavanja in utrjevanja znanja prekmurskega slovenskega narečja so med 20. julijem in 22. avgustom 1942 v Murski Soboti organizirali dodatno izobraževanje za učitelje, ki se ga je udeležilo 53 učiteljic in 14 učiteljev. Čeprav je v času druge svetovne vojne prekmursko slovensko narečje veljalo zgolj za alternativo v določenih primerih pri izbiri učnega jezika v prekmurskih osnovnih in drugih šolah, je pristojna šolska oblast podprla in zagotovila strokovno izpopolnjevanje učiteljev v omenjenem narečju. V poročanju o seminarju sicer ni bilo navedenih argumentov, vendar bi pri tej odločitvi lahko bila v ospredju želja, da se prekmurska inteligenca čim bolj oddalji od slovenskega knjižnega jezika. Za direktorja seminarja je bil imenovan Ede Törnár, gimnazijski profesor in po letu 1942 ravnatelj murskosoboške gimnazije, sicer kanonik iz katoliške redovniške skupnosti premontrejevcev, po rodu Prekmurec. Med predavatelji je bil tudi priznani jezikoslovec in literarni strokovnjak prekmurskih korenin Avgust Pavel.⁶¹ Za tovrstna izobraževanja in seminarje učiteljev je bilo v prvi polovici leta 1942 iz madžarskega državnega proračuna zagotovljenih 60.000 forintov, za adaptacijska gradbena dela vaških šol so namenili 80.000 forintov, za murskosoboško gimnazijo pa dodatnih 240.000 forintov. Madžarska vlada je vprašanje prekmurskega (in medmurskega) šolstva ter podporo v zvezi s tem obravnavala prioritarno.⁶²

Če je bilo poučevanje prekmurskega slovenskega narečja do pomladi 1943 priložnostno, se je kljub negodovanju določenih skupin prebivalstva to vprašanje vsaj do neke mere v maju 1943 formalno uredilo. Ministrska uredba je šolam, ki so jih obiskovali pripadniki slovenske skupnosti, zagotovila uvedbo prekmurskega slovenskega narečja oz. prekmurščine kot maternega jezika v obsegu šest ur na teden. Učni jezik, torej jezik poučevanja učnih predmetov, je na vseh prekmurskih šolah kljub temu ostala madžarščina. V ministrski uredbi je bilo izpostavljeno, da lahko po uveljavitvi omenjene uredbe starši, ki se z vsebino uredbe ne strinjajo, ministru predložijo prošnjo za oprostitev svojega otroka učenja prekmurskega slovenskega narečja.⁶³ V tedanjem tendenciozno madžarsko usmerjenem družbenem ozračju so se našli tudi taki posamezniki iz vrst prekmurskih Slovencev, ki se z omenjeno uredbo niso strinjali ali so jih nagovorili, da dvignejo svoj glas zoper učenje prekmurskega slovenskega narečja. V pismih, ki naj bi jih pošiljali na

60 200 tanító az alsólendvai pedagógiai szemináriumon, *MéV*, 36, 23, 5. 6. 1942, str. 3.

61 Dr. Törnár Ede a muraszombati tanítói tanfolyam igazgatója, *MéV*, 36, 30, 24. 7. 1942, str. 1.

62 Nagyösszegű államsegélyek a muravidéki iskolák fejlesztésé, *MéV*, 36, 32, 7. 8. 1942, str. 1; *MéV*, 36, 33, 14. 8. 1942, str. 3.

63 Heti 6 órában, *MéV*, 37, 22, 28. 5. 1943, str. 7.

uredništvo lokalnega časopisa (verodostojnosti tega danes ni mogoče ugotoviti), naj bi nekateri zapisali, da je poučevanje prekmurskega narečja v prekmurskih šolah povsem odveč, ker se ga otroci lahko naučijo tudi v družini. Tovrstne vsebine naj bi pošiljali nekateri predsedniki občinskih odborov ter vaški gerenti, česar v celoti ni mogoče izključiti, vendar je bolj verjetno, da je bila to manipulacija tedanje oblasti z namenom slabitve tamkajšnjega slovenskega narečja ter onemogočanja uporabe slovenskega knjižnega jezika.⁶⁴

Poleg prej omenjenih zadev, ki potrjujejo zanimanje in odnos madžarskega šolskega ministrstva do območja Prekmurja po letu 1941, nas lahko o drugačini, zelo zapleteni resnici na tem področju prepriča njihova naslednja odločitev. Pristojni minister je na izpraznjeno funkcijo regionalnega inšpektorata s 15. oktobrom 1943 imenoval Rezsőja Rhosóczyja, vodjo nadzorno-svetovalne izobraževalne službe v Murski Soboti, istočasno pa ukinil murskosoboško enoto. Ob tem ni dvoma, da si je Rhosóczy s svojim vestnim delom v prid madžarskih interesov zaslužil priznanje in strokovno napredovanje. Vendar je ukinitve enote za šolstvo v Murski Soboti hkrati dokaz, da so se glavni cilji madžarske oblasti do tedaj že uresničili, v bolj centraliziranem okolju pa so se jim nadaljnji koraki zdeli lažje izvedljivi.⁶⁵

Na seji županijske skupščine ter njenih komisij v Sombotelu 10. novembra 1943 je Rezső Rhosóczy, že v novi funkciji, poročal o stanju osnovnošolskega izobraževanja v Prekmurju s poudarkom na razmerah v okraju Murska Sobota. Ker je njegovo poročilo vsebovalo več pomembnih informacij, ki nam pomagajo razumeti tedanje razmere glede izobraževanja v Prekmurju, povzemamo bistvo njegovega predavanja. Rhosóczy je menil, da so jugoslovanske oblasti v času med obema vojnama premalo vlagale v modernizacijo prekmurskih šol, ker niso bile prepričane, da je državna pripadnost pokrajine dokončna. Glede organiziranja izobraževanja v madžarskem jeziku po zasedbi Prekmurja aprila 1941 je Rhosóczy pojasnil, da so morali že v času vojaške uprave starši pisno sporočiti, v katerem jeziku želijo izobraževati svoje šoloobvezne otroke. Po njegovem mnenju se je skoraj 100 odstotkov prebivalstva izjavilo za izobraževanje v madžarskem jeziku (kar je nedvomno enostranska trditev), zato je pristojni minister razglasil vse ljudske šole za ustanove z madžarskim učnim jezikom. Pozneje je bilo sicer odrejeno, da so morali v šolah, kjer je bilo več kot 20 učencev, ki jim materni jezik ni bila madžarščina, zagotoviti poučevanje prekmurskega slovenskega narečja kot predmeta v obsegu šest ur na teden. Ker pa je po mnenju Rhosóczyja večina prebivalstva prekmurščino v šolah odklanjala, se je vodstvo Madžarskega prosvetnega društva Slovenske krajine obrnilo na ministra, da to določbo umakne ali omili. Minister za izobraževanje je ugodil njihovi prošnji ter spremenil uredbo tako, da so ugodili tistim staršem, ki so pri vpisu pisno zaprosili za oprostitev šestih ur prekmurščine. Od skupno 7069 staršev naj bi jih 5100 vložilo omenjeno vlogo,

64 A vend nyelv oktatásáról írnak a vendek, *MéV*, 37, 23, 4. 6. 1943, str. 1.

65 MNL VaML, Zapisnik redne seje Skupščine Železne županije z dne 20. 9. 1943, str. 182.

1969 pa se jih ni izjavilo. Ker naj bi se pri tem dogajale zlorabe (kar je več kot verjetno), je vodstvo Madžarskega prosvetnega društva Slovenske krajine pozvalo ministra, naj na terenu konkretno proučijo morebitne nezakonitosti. To se je tudi zgodilo, nato pa je zaradi morebitnega dogovora o spornih vprašanjih madžarska vlada sklicala sestanek, ki je bil 7. oktobra 1943 v Murski Soboti. Rhosóczy ni poročal, da bi se kaj konkretnega tudi dejansko dogovorili, povedal pa je, da so se omenjenega sestanka poleg strokovnjakov in predstavnikov učiteljev udeležili pooblaščenca vlade, cerkveni predstavniki, ki so delovali na območju Prekmurja, ter vodilni funkcionarji mest Dolnja Lendava in Murska Sobota ter obeh okrajev. Iz poročila šolskega nadzornika Rhosóczyja je treba še izpostaviti, da je pred novembrom 1943 na območju Prekmurja delovalo 165 učiteljev, od katerih jih je 55 tam službovalo že v t. i. jugoslovanskem obdobju, 110 učiteljev pa je bilo po letu 1941 nameščenih iz preostalih predelov Madžarske (med njimi tudi takšni, ki so izvirali iz Transilvanije, Slovaške in Bačke, torej pokrajin, ki so bile v času druge svetovne vojne tudi priključene k Madžarski). Pomembno je tudi navesti, da je bilo med tedanjimi prekmurskimi učitelji 131 učiteljev madžarske narodnosti, 25 prekmurskih Slovencev, sedem Slovencev iz drugih slovenskih pokrajin in en učitelj nemške narodnosti.⁶⁶ Na pedagoški konferenci 4. decembra 1943 v Murski Soboti pa je Rhosóczy izpostavil, da je madžarska država po letu 1941 v precejšnjem številu ohranila delovna mesta prejšnjih učiteljev, in sicer tistih, ki so se zavezali za madžarsko državo. Razložil je, da nikjer drugje v tedanji madžarski državi niso imenovali učiteljev brez diplome za redne učitelje, zgolj v Prekmurju, in sicer zato, da bi mladi kader lahko v tej regiji našel delo. Povedal je tudi, da je madžarska država od njih v zameno zahtevala brezpogojno zvestobo.⁶⁷

Zgovorno in konkretno je tudi poročilo o učnem jeziku osnovnih šol v okraju Murska Sobota, ki je bilo na začetku leta 1944 predstavljeno na februarški seji Skupščine Železne županije. To poudarja, da je po uredbi ministra za šolstvo v šolah naselij z absolutno in krepko večinskim madžarskim prebivalstvom učni jezik – brez uporabe kakršnekoli oblike prekmurskega slovenskega narečja – izključno madžarski. Takih šol je bilo v času druge svetovne vojne na območju okraja zgolj nekaj, in sicer so delovale v Domanjševcih, na Hodošu, v Prosenjakovcih in v podružnici prosenjakovske osnovne šole v Čikečki vasi. V osnovnih šolah v naseljih s slovenskim večinskim prebivalstvom, kjer starši šoloobveznih otrok, število katerih ni presegalo 20 učencev, niso *zahtevali* ukinitve uporabe prekmurskega slovenskega narečja, je bil glavni učni jezik madžarski, vendar so te ustanove morale prekmursko slovensko narečje uporabljati pri vsakem predmetu. Tovrstnih šol je bilo v okraju 31. V osnovnih šolah, kjer je število učencev, starši katerih niso *zahtevali* oprostitev poučevanja prekmurskega slovenskega narečja, preseglo 20,

66 Rhosóczy Rezső tanfelügyelő a muraszombati járás közoktatási helyzetéről, *MéV*, 37, 47, 19. 11. 1943, str. 1–2.

67 A jugoszlávoktól átvett tanítók teljesen egyenrangúak a csonkaországbeliekkel, *MéV*, 37, 50, 10. 12. 1943, str. 1.

je pristojni minister odredil, da so se učenci teh ustanov šest ur tedensko učili v maternem jeziku, torej so uporabljali prekmursko slovensko narečje. V murskosoboškem okraju so evidentirali 21 takih šol, vendar v vseh ustanovah zaradi kadrovske težave niso sledili odločbi. Podobno kot v okraju Murska Sobota je bilo število tovrstnih šol najbrž tudi v dolnjelendavskem okraju (konkretnega števila tam ne poznamo). Učni jezik teh šol je še naprej ostala madžarščina, vendar je bilo pisanje, branje in sporazumevanje predpisano in – razen nekaterih izjem – izvajano tudi v prekmurskem slovenskem narečju.⁶⁸

Nekaj informacij o madžarskem narodnostnem šolstvu v Prekmurju po letu 1945

Spomladi 1945, po prevzemu oblasti s strani jugoslovanske (slovenske) uprave, so v Prekmurju na področju izobraževanja izbrali dve poti. Na območju z večinskim slovenskim prebivalstvom so bile organizirane državne šole s slovenskim učnim jezikom. V teh šolah, ki so se postopoma kot enakovredne izobraževalne ustanove integrirale v slovenski republiški izobraževalni sistem, madžarščina ni več igrala nobene vloge. Na t. i. narodnostno mešanem območju, kjer je večinsko prebivala madžarska narodna skupnost oz. manjšina, pa so bile poleg slovenskih oddelkov in razredov organizirane madžarske narodnostne šole oz. oddelki. Takšen sistem je ostal v veljavi do šolskega leta 1959/1960, ko je bilo na narodnostno mešanem območju Prekmurja uvedeno dvojezično šolstvo za pripadnike obeh skupnosti, torej za Madžare in Slovence. O uvedbi omenjenega modela v tem članku ne morem poglobljeno razpravljati, ker presega časovne okvire, ki smo si jih zastavili, zato zgolj povzemamo, da so bili pri tem odločilni tako strokovni kot politični motivi in argumenti (krepko upadanje števila učencev v madžarskih narodnostnih oddelkih, kar je nedvomno terjalo spremembe, pri čemer se je zaradi težav z dvojezičnimi šolami na avstrijskem Koroškem predlog pri političnem odločanju hitro prevesil v podporo dvojezičnemu modelu v Prekmurju, kar je bilo med drugim tudi v korist tedanji oblasti glede bilateralnih odnosov z Avstrijo). Napotki in zahteve glede uvedbe dvojezičnega modela na narodnostno mešanem območju v Prekmurju so prišli tudi od tedanje najvišje politične oblasti, od CK ZKS, prekmurski Madžari pa so bili prepuščeni lastni presoji oz. usodi. Na pomoč in politično podporo matične države niso mogli računati, saj zaradi izredno hladnih odnosov med Jugoslavijo in Madžarsko v t. i. poinformbirojskem obdobju ter takratne pasivnosti matične države do madžarskih zamejskih skupnostih slednja s prekmurskimi Madžari ni imela nikakršnih stikov. Za primerjavo omenimo, da je bila, kar se tiče organiziranosti šolstva, italijanska narodna skupnost – ne glede na to da obe skupnosti živita na območju

⁶⁸ A muraszombati járás 16 iskolájában tanítják heti egy órában a vend nyelvet, *MéV*, 38, 8, 18. 2. 1944, str. 1.

Slovenije – v bistveno ugodnejšem položaju, saj so določbe londonskega memorandumu ter avtoriteta matične države Italije na Obali prejudicirale vzpostavitev celovitega narodnostnega šolskega modela od vrtca do vključno srednješolskega izobraževanja, torej se tam dvojezični model ni pojavil niti kot alternativa.⁶⁹

Če se vrnemo k organiziranosti šolstva madžarske narodne skupnosti v letih neposredno po drugi svetovni vojni, je vse od začetka veliko težavo, pravzaprav slepo ulico predstavljalo dejstvo, da so bile madžarske šole oz. oddelki organizirani zgolj na osnovnošolski ravni, možnosti nadaljnega srednješolskega izobraževanja v madžarskem jeziku pa v Prekmurju ni bilo. To se je do določene mere spremenilo šele v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je bil dvojezični model razširjen tudi na srednješolsko raven. Če dodamo, da je bil za poučevanje v madžarskih narodnostnih šolah po letu 1945 na razpolago skorajda v celoti neprimerno ali pomanjkljivo izobražen učiteljski kader, si lahko predstavljamo težko situacijo, v kateri se je znašla prekmurska madžarska narodna skupnost. Resnici na ljubo je organiziranost izobraževanja madžarske manjšine v Prekmurju predstavljala trd oreh tudi za novo slovensko politično oblast tedanjega enopartijskega sistema, zato so različna telesa Komunistične partije, Osvobodilne fronte ter pristojni republiški organi, predvsem tisti, ki so skrbeli za izobraževanje, o tej zadevi večkrat razpravljali. Glede konkretnih podatkov o narodnostnem šolstvu lahko povzamemo, da so neposredno po drugi svetovni vojni ustanovili osnovne šole z madžarskim učnim jezikom v tistih narodnostno mešanih naseljih v Prekmurju, kjer so med obema vojnama tudi delovale izobraževalne ustanove. V tedanjem dolnjelendavskem okraju so npr. šole z madžarskim učnim jezikom delovale v Dolnji Lendavi, Motvarjevcih, Genterovcih, Radmožancih, Gornjem Lakošu, Gaberju, Dolini, Dobrovniku Dolgi vasi, Čentibi, Petišovcih in na Kapci.⁷⁰

Na koncu pogledjmo, kako so predstavniki tedanje oblasti videli šolstvo madžarske narodnosti v prvih letih po koncu druge svetovne vojne. V poročilu okrajnega komiteja za notranje zadeve Dolnja Lendava iz leta 1953 so med drugim zapisali, da so bile madžarske šole oz. oddelki takoj po letu 1945 dobro obiskovani in celo slovenski starši so v precejšnjem številu želeli vpisati svoje otroke v omenjene šole. Vendar se je situacija hitro spremenila oz. obrnila in je vedno več staršev madžarske narodnosti vpisalo svoje otroke v šole s slovenskim učnim jezikom. Pristojni so, kot sledi iz poročila, uvideli, da je bil z vidika madžarske manjšine ta proces negativen, zdrži pa tudi ugotovitev, da je bila v madžarskih narodnostnih šolah kakovost izobraževanja slabša kot v slovenskih oddelkih. Negativni trend so opravičevali s tem, da so ustanove v številnih primerih zapo-

69 László Göncz, Muravidéki magyar tannyelvű iskolák 1945 után (Adalékok a muravidéki magyar közösség oktatási helyzetéhez 1945-től a kétnyelvű oktatás bevezetéséig), Sokszínű nyelvészet – Nyelvi sokszínűség a 21. század elején. Írások Kolláth Anna tiszteletére (Ur. Gábor Kiss), Budapest – Unterwart) 2014, str. 132–145.

70 Državni arhiv Slovenije, Republiški sekretariat za notranje zadeve, 1931, 1184 (4321-2): Poročilo Zdravka Tavčarja, dolnje-lendavskega okrajnega sekretarja za notranje zadeve o madžarski narodni manjšini iz leta 1952.

slovale slabo izobražene mlade madžarske učitelje, ki so se kvečjemu udeležili nekajmesečnega usposabljanja v Murski Soboti, pozneje pa svojega znanja niso izpopolnjevali.⁷¹

Žal iz omenjenega poročila (in drugih podobnih poročil) ni mogoče ugotoviti, zakaj pristojni niso drugače ukrepali, zakaj niso več pozornosti in sredstev namenili za boljši strokovni kader, posredno s tem pa tudi za kakovostnejše, šolam s slovenskim učnim jezikom konkurenčno izobraževanje madžarske narodne skupnosti. Prav tako ostaja odprto vprašanje, zakaj se niso odločili za uvedbo sistemsko ustreznega srednješolskega izobraževanja za madžarsko narodno skupnost, saj dolnjelendavska nižja gimnazija to nikakor ni bila, čeprav je predstavljala nekakšno vmesno stopnjo med osnovno iz nekdanjo meščansko šolo. Tako pa so to ustanovo, namesto da bi jo nadgradili, čez čas celo ukinili.

Viri in literatura

Viri

Časopisni viri

Alsó-Lendvai Híradó [lokalni časopis z dvotedensko, pozneje tedensko objavo] (ur. Kálmán Pataky in Károly Vachott), Alsólendva (Dolnja Lendava).

Alsó-Lendva, 1889. jan. 27, 1, 27. 1. 1889, št. 3

Népújság, Politikai, társadalmi és gazdasági havilap (Mesečnik v madžarskem jeziku), ur. Ferenc Bajlec, Murska Sobota.

Ez történt, 3, 1928, 12, 10. 6. 1928, str. 3.

Julij Kontler: A kisebbségi iskola ellen?, 3, 1928, 20, 23. 9. 1928, str. 2–3.

Julij Kontler, A nagy per után, 3, 1928, 21, 7. 10. 1928, str. 3.

Júlia T., Se szlovén, se magyar, 3, 1928. 25, 2. 12. 1928, str. 1–2.

Muravidék, Politikai, gazdasági és társadalmi hetilap (ur. in založ. István Kühar), Murska Sobota.

A prekmurjei elemi iskolák államosítása, 9, 1930, 10, 9. 3. 1930, str. 3.

Murska Krajina, Tednik za gospodarstvo, prosveto in politiko, Murska Sobota.

Zaključek šolskega leta na drž. meščanski šoli v Dolnji Lendavi, 1, 1932, 20, 17. 7. 1932, str. 2.

Namestitev naših učiteljev v Dunavski banovini, 5, 1936, 49, 6. 12. 1936, str. 3.

Za ime soboške gimnazije, 7, 1938, 6, 6. 2. 1938, str. 3.

Odmev velikega učiteljskega zborovanja, 7, 1938, 22, 29. 5. 1938, str. 2.

Muraszombat és Vidéke (Lokalni tedenik). Gl. ur. Nándor Hartner, ur. Ernő Szász, Murska Sobota.

A gimnáziumi érettségizők figyelmébe!, 35, 1941, 1, 24. 5. 1941, str. 8.

⁷¹ Državni arhiv Slovenije, Republiški sekretariat za notranje zadeve, 1931, 1184 (4321-2), 85: Poročilo sekretariata za notranje zadeve o madžarski narodni manjšini iz leta 1953.

- Rhosóczy Rezső igazgató tanító lesz a vendvidék és a Muraköz tanügyi szakelődője, 35, 14, 22. 8. 1941, str. 4.
- Kedden tettek fogadalmat a Muravidék új tanítói és tanárai, 35, 12, 8. 8. 1941, str. 2.
- A magyar közoktatás célja: ne nevelkedhessék fel több analfabéta a Muravidéken, 36, 15, 10. 4. 1942, str. 2.
- Dr. Vitéz Szücs István főispán megbeszélései Muraszombatban, 35, 21, 10. 10. 1941, str. 1.
- Muraszombat rendkívüli közgyűlése, 35, 28, 28. 11. 1941, str. 1, 3.
- A magyar közoktatás célja: ne nevelkedhessék fel több analfabéta a Muravidéken, 36, 15, 10. 4. 1942, str. 2.
- 18 napközi gyermekotthon és óvoda felállítását kérte Hartner Nándor a vármegye közigazgatási bizottságának ülésén, 36, 15, 10. 4. 1942, str. 1.
- Tükörképek a polgári leányiskola életéből, 35, 14, 24. 10. 1941, str. 2.
- Béla Bálint, A gimnázium szerepe az új muravidéki magyar középosztály kialakításában, 36, 14, 3. 4. 1942, str. 2.
- Új körzeti iskolafelügyelők, 35, 30, 12. 12. 1941, str. 5.
- 200 tanító az alsólendvai pedagógiai szemináriumon, 36, 23, 5. 6. 1942, str. 3.
- Dr. Törnár Ede a muraszombati tanítói tanfolyam igazgatója, 36, 30, 24. 7. 1942, str. 1.
- Nagyösszegű államsegélyek a muravidéki iskolák fejlesztésére, 36, 32, 7. 8. 1942, str. 1; 36, 33, 14. 8. 1942, str. 3.
- Heti 6 órában, 37, 22, 28. 5. 1943, str. 7.
- A vend nyelv oktatásáról írnak a vendek, 37, 23, 4. 6. 1943, str. 1.
- Rhosóczy Rezső tanfelügyelő a muraszombati járás közoktatási helyzetéről, 37, 47, 19. 11. 1943, str. 1–2.
- A jugoszlávoktól átvett tanítók teljesen egyenrangúak a csonkaországbeliekkel, 37, 50, 10. 12. 1943, str. 1.
- A muraszombati járás 16 iskolájában tanítják heti egy órában a vend nyelvet, 38, 8, 18. 2. 1944, str. 1.

Arhivski viri

- MNL VaML (Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára – Madžarski narodni arhiv, Arhiv Železne županije), IV. 401/a, škatla št. 5, 5/1909: Poročilo o narodnostnih razmerah Železne županije ter opažanja glede širitve mreže osnovnih šol v državnem upravljanju.
- MNL VaML, XIV. 10 (Klekl József iratai – Dokumentacija Jožefa Klekla), Pismo šolskega upravitelja Julija Kontlerja poslancu Jožefu Kleklu z dne 23. 5. 1927.
- MNL VaML, Zapisnik redne seje Skupščine Železne županije z dne 20. 9. 1943, str. 182.
- Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota (v nadaljevanju: SI_PIŠK), Sresko načelstvo Murska Sobota - 0001/001/006/0001:⁷² Uradna kronika

⁷² Navedeno arhivsko gradivo hrani Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota.

sreskega poglavarja v Murski Soboti iz leta 1926, sestavljena po naročilu velikega župana Mariborske oblasti.

SI_PIŠK/0001/001/006/00011, Tk 20, ovoj 2/59: Dopis civilnega komisarja za Prekmurje komandi 6. orožniške čete v Murski Soboti z dne 20. 11. 2019, v zvezi z morebitnim izgonom določenih učiteljev, Pismo komandirja 6. orožarske čete v Murski Soboti, kapetana Sagadina civilnemu komisarju za Prekmurje z dne 18. 10. 1919.

SI_PIŠK/0001/001/001/00025. Zapisnik 3. seje sosveta civilnega komisarja za Prekmurje z dne 17. 3. 1920: II. Poročilo šolskega nadzornika Jurka.

SI_PIŠK/0001/001/001/00025: Poročilo civilnega komisarja glavarja Gašperja Lipovška pristojnim državnim službam.

Arhiv Republike Slovenije, AS-60 (Predsedstvo deželne Vlade za Slovenijo), Prekmurje IV. škatla (31), 16.200: Pismo Višjega šolskega sveta pri slovenski vladi civilnemu komisarju za Prekmurje z dne 31. 10. 1919 o ureditvi šolstva v Prekmurju.

Arhiv Republike Slovenije, Republiški sekretariat za notranje zadeve, 1931, 1184 (4321-2): Poročilo Zdravka Tavčarja, dolnje-lendavskega okrajnega sekretarja za notranje zadeve o madžarski narodni manjšini iz leta 1952.

Arhiv Republike Slovenije, Republiški sekretariat za notranje zadeve, 1931, 1184 (4321-2), 85: Poročilo sekretariata za notranje zadeve o madžarski narodni manjšini iz leta 1953.

Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM), Poveljstvo Vojaške uprave murskosoboškega okraja – šolski okraj 1941 – 1143008/1 (1143008/1), 1/1–1/2/2, 1/2/3, 1/2/5.

SI_PAM, Poveljstvo vojaške uprave 1/5–I–II, 1/5–III–V, 1/3, 1/4, 1/2/4, 1/2/7, 1/2.

SI_PAM, Zbrano gradivo v okviru mednarodnih arhivskih taborov, *Tanternv és útmutatások a nyolcosztályos népiskola számára* (IV. zvezek), I.

Spletni viri

1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában – Zakon št. XXXVIII o osnovnošolskem izobraževanju. Vir: 1868. évi XXXVIII. törvénycikk - Ezer év törvényei.

1879. évi XVIII. törvénycikk a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben – Zakon št. XVIII o poučevanju madžarskega jezika v ljudskih izobraževalnih ustanovah. Vir: 1879. évi XVIII. törvénycikk - Ezer év törvényei.

Literatura

Barbarič, Štefan: Spomin na Julija Kontlerja, *Stopinje* (ur. Pavel Berden, Lojze Kozar, Jože Smej), Murska Sobota 1974.

Göncz, László: *A muravidéki magyarság 1918–1941*, Lendava: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet (Zavod za kulturo madžarske narodnosti), 2001.

- Göncz, László: Muravidéki magyar tannyelvű iskolák 1945 után (Adalékok a muravidéki magyar közösség oktatási helyzetéhez 1945-től a kétnyelvű oktatás bevezetéséig), *Sokszínű nyelvészet – Nyelvi sokszínűség a 21. század elején. Írások Kolláth Anna tiszteletére* (Ur. Gábor Kiss), Budapest – Unterwart 2014, str. 132–145.
- Göncz, László: Načrti avtonomne in upravne organiziranosti Slovenske krajine v obdobju Károlyijeve ljudske republike (od novembra 1918 do marca 1919), *Studia Historica Slovenica*, 21, 2021, št. 3.
- Göncz, László: Oktatás a Muravidéken – Ahogy egykori tanulók és tanítók megélték, *Vasi Szemle*, LXV (65), 2011, št. 1.
- Göncz, László: Značilnosti oblikovanja narodne identitete prebivalstva na območju Prekmurja od leta 1867 do sredine dvajsetega stoletja, *Raznolikost v raziskovanju etničnosti: izbrani pogledi II* (ur. Mojca Medvešek in Sonja Novak Lukanović), Ljubljana 2020.
- Kokolj, Miroslav: *Prekmurski Slovenci 1919–1941*, Murska Sobota: Pomurska založba, 1984.
- Kokolj, Miroslav; Horvat, Bela: *Prekmursko šolstvo*, Murska Sobota: Pomurska založba, 1977.
- Magyarosítási törekvés a Muravidéken. *Viri za zgodovino Prekmurja 2* (ur. László Mayer in András Molnár), Szombathely–Zalaegerszeg 2008.
- Prošnja občine Gerlinci za postavitev državne ljudske osnovne šole (13. 2. 1897), *Viri za zgodovino Prekmurja 2* (ur. László Mayer in András Molnár), Szombathely–Zalaegerszeg 2008.